

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2004

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN

1302-3543

İmtiyaz Sahibi

Bayram Yayıncılık Adına
Hasan BAYRAM

Editör

Ethem CEBECİOĞLU

Hakem Kurulu

Mustafa AŞKAR, Ethem CEBECİOĞLU, Mehmet DEMİRCİ, Dilâver GÜRER,
Mustafa KARA, M. Erol KILIÇ, Himmet KONUR, Turan KOÇ, Mustafa TAHRALI,
Osman TÜRER, Süleyman ULUDAĞ, Erhan YETİK, H. Kâmil YILMAZ, Abdülhakim YÜCE

Genel Yayın Yönetmeni

Ali ÇINAR

Yayın Kurulu

Mustafa AŞKAR (Sorumlu), Ethem CEBECİOĞLU, Baki ADAM,
Mehmet AKKUŞ, İrfan AYGAN, Şamil DAĞCI, Zülfikâr GÜNGÖR,
Sabri HİZMETLİ, Mehmet ÖZDEMİR, Mehmet PAÇACI, İbrahim SARIÇAM,
Ahmet Nedim SERİNSU, İdris ŞENGÜL, İsmail Hakkı ÜNAL, Ali YILMAZ

İdare Merkezi / Yazışma

Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU AÜ İlahiyat Fak. Beşevler/Ankara
Tel. (0 312) 212 68 00/229

Web Sitesi

www.tasavvufdergisi.com

e-posta

tasavvufdergisi@yahoo.com

Dizgi / Teknik Hazırlık

tasavvuf

Kapak Tasarım

Sarakusta

0 312 468 96 90

Baskı

Erkam Matbaası

0 212 671 07 00

tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi *bakemli* bir dergidir. Dergiye gelen yazılardan yazarları sorumludur. Yayın hakları dergiye aittir. Yazılı izin olmadan, hiçbir şekilde kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz. Gelen yazılar yayınlansın, yayınlanmasın iade edilmez.

Altı ayda bir yayınlanır.

Yıl: 5 Sayı: 13 Temmuz-Aralık 2004

Fiyatı 15.000.000 TL. (KDV Dahil)

Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnancı

M. Fatih KESLER

Doç. Dr., On Sekiz Mart Ü. İlâhiyat Fakültesi

fatihkesler@comu.edu.tr / fatihkesler@hotmail.com

Özet

[M. Fatih Kesler, "Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Şefaât İnancı",
Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,
Ankara 2004, Yıl 5, S. 13, ss. 119-153]

Şefaât inancı tarih boyunca insanların manevi dünyalarında varlığını türlü şekiller altında devam ettirmiştir. Bu inanç, tapındıkları putların kendileri hakkında şefaâtçi olacaklarına inanan müşrik arap toplumunun da manevi dünyasında tanzim edici bir role sahiptir. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim kendi mesajını, insanlara sunarken öncelikli olarak onların öteden beri sahip oldukları ve devam ettirdikleri yanlış inançları ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla putlardan şefaât bekleyen müşriklerin kınandığı, Mekki sûrelerdeki bazı âyetleri bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Ayrıca önceki vahiyler üzerinde gözetici (müheymîn) olan Kur'ân-ı Kerim, ortadan kaldırdığı yanlış inançların yerlerine onların doğrularını da ikâme etmiştir. Sınırlarını İlâhî İrâde'nin belirlediği şefaât inancından bahseden diğer bazı âyetleri de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde anlatıldığı kadarıyla şefaât inancı, sadece bazı kulların işledikleri günahlardan nasıl kurtulacaklarını konu edinmekle kalmamakta, ayrıca o, Adem (a.s.)'in işlediği hata sebebiyle bütün insanların günah illetiyle malûl olmadıklarını da ihsas etmektedir. Diğer taraftan bu inanç sayesinde, başta peygamberler olmak üzere kendilerine şefaâtçi olmak izni verilen birtakım seçkin kullar muhataplar karşısında güçlü kılınılmaktadırlar. İşte bu araştırma şefaât konusunu dile getirdiğimiz bu bakış açılarıyla ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Hadis, Şefaât, Tevbe, Ümit.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'e göre insan üstün bir varlıktır.¹ Bazı âyetlerde anlatılan;

1 Tîn (95):4.

Adem'in yaratılması, onun melekler karşısında tabi tutulduğu sınavı kazanması ve Cennet'te yaşamaya başlaması² gibi hususlar bu gerçeği teyit etmektedir. Ancak bu özelliğinin yanı sıra o, kimi zaman mânevi yönü itibariyle değişkenlik arz eden ve yaratılış gayesiyle bağdaşmayan olumsuz tavırlar da sergileyebilmektedir. Meselâ şeytanın hileleri karşısında Adem'in yeterli direnci gösteremeyerek ona boyun eğmesi ve hata işlemesi³ bu kabildendir.

Her şeye rağmen insan, kendisini kuşatan ve yanlış sevk eden etkenler karşısında yine de çaresiz ve korumasız değildir. Bu çerçevede onu, başlangıçtaki saflığına kavuşturmayı ve hayatını bu şekilde devam ettirmeyi hedefleyen ilâhî bir yöntemin Kur'ân'da şöylece dile getirildiğini görmekteyiz:

*"Derken Adem, Rabb'inden (vahy yoluyla) birtakım kelimeler öğrendi. (Onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tevbesini kabul etti. Şüphesiz ki O, tevbeleri çok kabul eden, çok bağışlayandır."*⁴

Beşerin, ileride vâkı olabilecek muhtemel hatalarının izâlesinde belirleyici olacak samimi bir tevbenin şeklini sunan bu âyet, kanaatimizce şu iki hususa özellikle işaret etmektedir:

1. Adem (a.s.), işlediği hata sebebiyle kendisini çevreleyen olumsuz ve sıkıntılı durumdan kurtulmak için, Allâh merkezli bir yönelişi tercih etmiş, dolayısıyla tevbenin ezelde belirlenmiş rabbânî yöntemini seçmiştir.

2. Adem (a.s.)'in yakarış ve tevbesine olumlu karşılık verilmesi, Yaratacının, arınma niyetindeki kuluna bahsettiği rahmeti ortaya koymaktadır. Daha önceden yitirdiği Cennet'in kapılarını ona yeniden aralayan bu durum, yaptığı tevbe samimi olan Adem'in yönelişini doğru bir zeminde gerçekleştirmesiyle de yakından ilgilidir. Bu tevbenin, Allâh merkezli olarak belirlenmiş şekli şu âyette de dile getirilmektedir: *"Ey inananlar! Allâh'a samimi olarak tevbe edin..."*⁵

Zikredeğimiz şu âyet-i kerime ise, Cennet'teki dinî tecrübesinden sonra oradan çıkarılması kararlaştırılan Adem'e bahşedilen rahmetin bir başka şeklini oluşturmaktadır:

*"...Tarafımdan size, bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir..."*⁶

Bu âyet, insanlık tarihi boyunca saf ve arınmış bir mümin olarak kalmakta ısrar edenlere ümit bahsetmektedir. Burada üzerinde durulan en önemli husus, insanın tevbe etmeyi gerektirecek durumlardan; hata işlemek ve günaha girmek-ten uzak durmasının gerekliliğidir. Aynı âyette sözü edilen "yol gösterici" tabiri, insanın yanlış eylemlerden uzak durması konusunda gerekli olan direnci kendi-

2 Bakara (2):30-35.

3 Bakara (2):36.

4 Bakara (2):37.

5 Tahrîm (66):8.

6 Bakara (2):38.

sine sağlamaya muktedirdir. Şeytânî herhangi bir yöneliş anında insanın gösteceği "karşı / manevi refleks" bu bağlamda işlenecek günahları daha başlangıçta önlemeye yöneliktir:

"Eğer şeytandan bir kıskırtma seni dürtüklerse, hemen Allâh'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir ve bilendir."

Hidâyet yolunun bu kadar açık olmasına karşın eğer bir insan için, saptırıcı meyiller baskın çıkarsa onun yine de ümitsizliğe düşmemesi gerekir. Dile getirdiğimiz bu hususu konu edinen şu âyet-i kerime, yaratılıştaki saflığa dönüş ideâli taşıyan her mümine yapılan bir çağrıdır:

*"(Tarafımdan onlara) de ki: "Ey kendilerinin aleybine aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allâh bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."*⁷

Bu âyet-i kerime, günahların affedilmesi ve Cennet'e yeniden kavuşulması gibi hususlarda mü'minlere sürekli bir ümit bahşetmektedir.

İşte biz de dile getirdiğimiz bu gerçeklerden hareket ederek yaptığımız bu çalışma esnasında başlıca şu hususları açıklığa kavuşturacağız:

-Acaba, Müslümanlar arasında yoğunlukla ve içtenlikle kabul edilen şefaât anlayışı Kur'ân-ı Kerim'de öngörülmekte midir? Bazı âyetlerde, şefaatin, günahkâr kullar açısından faydasız ve geçersiz bir çırpını olduğu ısrarla belirtilirken, bazı âyetlerde bunun, seçkin bazı kullara ve topluluklara verilmiş bir ayrıcalık olduğu vurgulanmaktadır. Öyleyse Kur'ân muhatapları bu konudaki âyetlerin arasını nasıl tefrik edeceklerdir?

-Şefaât etmeleri yada şefaate nâil olmaları ilâhî izne bağlanan seçkin kullar ya da topluluklar kimlerdir? Bu çerçevede genelde peygamberlerin özelde ise Hz. Muhammed (s.)'in şefaât etmek yetkisi var mıdır? Hadislerde ayrıntılı olarak belirtilen bu hususun Kur'ân'daki yansımaları nelerdir? Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in, ümmeti için bir şâhit olarak gönderildiğini⁸ bildirmektedir. Acaba sözkonusu bu şâhitlik ne demektir? Şefaatin bir karşılığı mıdır? Her şeyden önce şefaât ne demektir?

A. Şefaât Kelimesinin Anlamı

Lügat Anlamı: Şefaât kelimesi Arapça'daki "şe-fe-a" fiilinin mastarı olan ve; bir şeyi, benzeri olan bir başka şeye eklemek,¹⁰ tek olanın zıddı, çift olmak,¹¹ gibi

7 A'râf (7):200.

8 Zümer (39):53.

9 Fetih: (48):8.

10 Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî: Kitâbü'l-Ayn, Beyrut 1408/1998, I.260; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Râğıb el-İsfehânî: el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, Beyrut 1412/1992, s.266; Muhammed b. Muhammed el-Hüseyin ez-Zebîdî: Tâcü'l-Arûs, Mısır 1306, V.399.

11 Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr: Lisânü'l-Arab, Beyrut tsz., VIII.183; Ebü Bekr

anamlara gelen “şef” kökünden türemiştir.¹² Buna göre şefaât kelimesi aldığı ek-lere ve kullanıldığı farklı yerlere göre başlıca şu manalara gelmektedir: Bir şeyi talep etmek, duâ etmek, bir kişi adına bir başkasından bir şey istemek, bir kişiden bir iş veya menfaat için aracılık yapmasını istemek,¹³ af talebinde bulunmak.¹⁴

Müfessirler bu tanımlamalar arasında sıklıkla vurgulanan “çift olmak” şeklindeki kök-anlam hakkında şu tespiti yapmışlardır: İhtiyaç sahibi, şefaât istemeden önce tek iken, şefaâtçi ile birlikte çift oldukları için şefaât kelimesi bu kökten alınmıştır.¹⁵ Dile getirdiğimiz bu kök-anlam, bir âyette şöyle konu edilmektedir: “*Tek’e ve çift’e yemin olsun ki.*”¹⁶

Şefaât kelimesi için yukarıda yapılan lügavî tanımlar arasından diğerlerine baskın çıktığına inandığımız, “aracı olmak” şeklindeki anlam, Kur’ân’da hem bu dünyaya hem de ahirete olmak üzere çok yönlü uzantıları bulunan bir olgu olarak sunulmaktadır:

*“Kim güzel bir (işe) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işe) aracılık ederse, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allâh’ın her şeye gücü yeter.”*¹⁷

Bu âyet-i kerime, muhatapların “aracılık” olgusuna yaklaşım şekillerini ve bunların yansımaları olan pratik hayatı konu edinmektedir. Dolayısıyla bahsettiğimiz bu aktivite dünyada da uygulanma alanları bulabilmektedir. Bu çerçevede inceleyeceğimiz şu haber, hem nebevî bir ölçüt olması hem de şefaât inancının uhrevî boyutu ve geçerlilik alanlarını ortaya koyması açısından önemlidir: Hz. Aişe (ö:56/676) şöyle demiştir: Mahzum kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyşî fazlasıyla üzmüştü. Kadının suçunu affetmesi için Allâh Resûlü nezdinde kimin etkileyici bir aracılık yapabileceği araştırıldı ve sonunda bu iş için Zeyd b. Sabit (ö:45/665)’in uygun olduğu kararlaştırıldı; çünkü Allâh Resûlü onu çok seviyordu. Zeyd, kendisinden istenilen aracılığı yaptı ancak Peygamber (a.s.) ona: Allâh’ın kararlaştırdığı kuralların çiğnenmesi için aracılık mı yapıyor-sun? diyerek yapılan teklifi reddetti.¹⁸

Muhammed b. el-Hüseyn ed-Düreyd: Cemheretü’l-Lügâ, Beyrut 1407/1987, II.869; Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris: Mu’cemu Mekayisi’l-Lügâ, Beyrut 1411/1991, III.201.

12 Lisânü’l-Arab, VIII. 183; el-Müfredât, s. 266.

13 Cârullâh Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî: Esâsü’l-Belâğa, Beyrut, 1412/1992, s.333; Lisânü’l-Arab, VIII. 183.

14 Sa’düddin Mesud b. Ömer Taftazânî: Şerhu’l-Akâid, byy. tsz., s.54.

15 Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî: Câmiü’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, Beyrut 1415/1995, I.381; Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî: Mefâtihi’l-Ğayb, Beyrut 1415/1995, III.495.

16 Fecr (89):3.

17 Nisâ (4):85.

18 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî: el-Câmiu’s-Sahîh, (Sahîhu Buhârî) İstanbul, 1401/1981: Hudud 11(VIII.16), 12(VIII.16), 14(VIII.18); Şehedât 8(III.150); Enbiyâ 50(IV.143,146);

Bu habere konu edilen haksız, dünyevî bir istemin, Peygamber (s.) tarafından bir gerekçe eşliğinde reddedilmesi oldukça manidardır. Çünkü bu tavrıyla o, sadece yanlış bir eyleme taraf olan "aracılık" fikrine karşı gelmiştir. Halbuki barış ve sükunun hakim olduğu bir dünyanın kurulmasında belirleyici olacak ve hiçbir haksızlığa yol açmayacak olan "aracılık" eylemleri Peygamber (a.s.) tarafından yasaklanmamıştır.¹⁹ Meselâ bu çerçevede bir Müslüman için yapılan duâ da iyi bir işe aracılık yapmak olarak kabul edilmiştir.²⁰

Terim Anlamı: Şefaatin terim anlamı hususunda yapılan tanımlardan bazıları şunlardır:

"Bir kimseyi iyi ve hoş olan şeylerden faydalandırmak kötü ve zararlı olan şeylerden de uzaklaştırmak."²¹

"Bir kimsenin herhangi bir menfaate nâil olabilmesi veya kendisine zarar verebilecek bir şeyden kurtulabilmesi için şefaatinin yüksek bir makama sözlü olarak aracılık etmesidir."²²

"Saygınlık ve mevki bakımından daha yüksek derece de olanların, yardımcı olmak gayesiyle daha aşağı mertebede olanlarla ilgilenmeleridir."²³ Kıyâmet günündeki şefaât de bu kabildendir.²⁴

"Bir kimsenin bir başkasından bir şey, ya da ihtiyacının giderilmesini istemesidir."²⁵

"Başkasının ihtiyacını onun adına aracı olarak istemektir."²⁶

"Günahkârların affedilmeleri hususunda aracı olmak."²⁷

"Bir kimsenin duâ ederek bir başkasına yalvarması ve iyilik talep etmesidir."²⁸

"Bir kimsenin işlediği suçunu affettirmek ve kendisinden cezayı gidermek için hakkında yapılan bir iltimas ve istirhamdır."²⁹

Megâzî 52(V.95); Fedâilü'l-Ashab 18 (IV. 213, 214.); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî: el-Câmiu's-Sahîh, (Sahîhu Müslim), İstanbul 1401/1981: Hudud 8(II.1315); Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdi: es-Sünen (Sünenü Ebî Dâvud), İstanbul 1401/1981: Hudûd 4 (IV.537,538); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî: es-Sünen (Sünenü't-Tirmizî); İstanbul 1401/1981: Hudud 9 (IV.37,38); Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Alî b. Şuayb en-Nesâî: es-Sünen (Sünenü'n-Nesâî), İstanbul 1401/1981: Sârik (VIII.71).

19 Bu konuda bkz: Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Himyerî: el-Muvatta, İstanbul 1401/1981: Hudud 29 (II.835).

20 İsmâil Hakkı Bursevî: Rûhu'l-Beyân, İstanbul 1389/1969, II.250.

21 Ebû'l-Hasen Kâdî Abdü'l-Cebbâr b. Ahmed: Şerhu Usûlî'l-Hamse, Kahire 1408/1988, s. 688.

22 Muhammed Ali b. Ali el-Fârûkî et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâtü'l-Fünûn*, Kahire 1382/1963, IV. 133.

23 el-Müfredât, s. 266; Rûhu'l-Beyân, V.429.

24 Rûhu'l-Beyân, V.468.

25 Mefâtihü'l-Ğayb, III. 499.

26 Rûhu'l-Beyân, I.127.

27 Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed en-Nesefî: Akâidu'n-Nesefiyye, byy. tsz., s.5.

28 Keşşâfu Istilâhâtü'l-Fünûn, IV.133.

29 Ömer Nasuhi Bilmen: Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tsz., I.49.

"Hakkında suç işlenenden günahların bağışlanmasını talep etmektir."³⁰

"Ahirette birtakım günahkâr müminlerin affedilmesi ve itaatkâr müminlerin de yüksek mertebelere ermeleri için Peygamberimizin ve diğer büyük zatların yüce Allâh'tan niyaz ve istirhamda bulunmalarıdır."³¹

Yapılan bu tanımlarda; pişmanlık duymak, tevbe etmek, duâ etmek, yalvarmak, aracılık etmek ve bağışlanmayı istemek gibi hususlar ön planda tutulmaktadır. Bunlar da zaten şefaât inancının ana unsurlarını oluşturmaktadır.

B. Şefaât İnancı ve İslâmî Bakış Açısı

Bu başlık altında öncelikli olarak, şefaât inancına karşı gelenlerin sıkça dile getirdikleri ve insanlar arasında da yaygın olarak bilinen bazı gerekçelerini aktarmak istiyoruz:

"Tarih boyunca peygamberler eliyle insanlara ulaştırılan vahyin ve bunun tesis ettiği ibadetlerin şekli ve sınırları bilinmektedir. Ayrıca bu çerçevedeki vecibeler karşısında insan sorumluluğu da her peygamberin hatta onların varisleri konumundaki alimlerin, hayatları boyunca ayrıntılı olârak dile getirdikleri bir husustur. Dolayısıyla her mümin, kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirdiği veya getirmediği zaman nasıl ilâhî bir karşılık göreceğini de çok iyi bilmektedir. Bu gerçeğe rağmen şefaât inancı ve şefaâtçi edinme konusu yine de insanların vazgeçemedikleri bir husustur. Bu da onların yaptıkları duâların yüce bir varlık olan Rabb'e doğrudan ulaşamayacağı, ya da yaptıkları duâların O'nun katında kabul olmayacağı gibi kuruntulardan ve psikolojik rahatsızlıklardan kaynaklanmaktadır."

Biz, şefaât inancı hakkında birtakım yanlışlıkların dile getirildiği bu görüşlere ve bunların üzerine bina edilen çalışmaların sonuçlarının sağlıklı olacıklarına katılmıyoruz. Çünkü;

1. Herhangi bir inancın çıkırından çıkarılmış şekli İslâm'da asla bir akide olmaz. Meselâ, gökteki yıldızları şefaâtçi edinen, ancak, gündüz görünmedikleri için onların adına yeryüzünde putlar diken insanların³² edindikleri şefaât inancı hiçbir Müslüman açısından etkilenecek bir husus olmasa gerektir. Diğer taraftan ifa ediliş şekilleriyle İslâm'dakilere benzeyen ancak yanlış oldukları da bilinen birtakım ibadetlerin aslını/doğrusunu yine İslâm'da aramak gerekir. Bu çerçevede bazı dinlerde mevcut olan ve ilâhî formatından çıkarılan, meselâ; insan ya da uygun olmayan bir hayvanın kurban edilmesini öngören yanlış kurban inancının, İb-

30 Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî: et-Ta'rîfât, Beyrut 1403/1983, s.127.

31 Ömer Nasuhi Bilmen: Büyük İslâm İlmihali, İstanbul 1985, s. 29. Ayrıca benzer ifadelerle bkz: Abdulkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî: Letâîfü'l-İşârât, Kahire tsz., IV.145.

32 Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm b. Ebî Bekr Ahmed eş-Şehrîstânî: el-Milel ve'n-Nihâl, Beyrut 1419/1998, II.339 vd.

rahimî gelenekteki saf kurban ibadetine herhangi bir zarar veremeyeceği açıktır.

2. Şefaât inancını, İslâm dinî ve onun kültür çevresi dışında aramanın, ayrıca buna da etkileyici ve değiştirici hatta Müslümanların akidesini ifsat edici bir rol yüklemenin meşru bir kaynağı ve izahı yoktur.

3. Şefaât inancı çoğunlukla İslâm'ın ana kaynaklarından usûlüne göre araştırılmadan reddedilen başat bir olgu gibi kabul edilmiştir ki, bu çok tehlikeli bir tutumdur. Çünkü akl-ı selim, bu türden konulara reddedici ve dışlayıcı değil, araştırmacı bir üslûpla yaklaşmayı gerektirir.

4. Kur'ân-ı Kerim, herhangi bir konudaki öğretilerini insanlara sunmadan önce, aynı konuda onların öteden beri sürdürdükleri yanlış inançları ortadan kaldırmayı yeğlemiştir. Ancak o, böyle bir hedefi gerçekleştirdikten sonra aynı konudaki kendi saf öğretilerini ikâme etmiştir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in, kendi inzâlinde önce insanlar arasında kabul görmüş herhangi bir inanç hakkındaki bütün söylemleri mezkur inancı sadece reddetmeğe yönelik olmayabilir. Onun bu çerçevedeki bazı bildirimleri, bazen de daha önceden beri takip edilen yanlış bir inancın aslının nasıl olması gerektiğiyle ilgili olabilmektedir. Bundan dolayı Kur'ân'ın herhangi bir inanç hakkındaki "ret-kabul" çizgisini çok iyi ayırt etmek gerekir. Zaten ancak bu aşamadan sonra onun tarafından reddedilen yanlış bir inancın yerine başka nasıl bir inancın ikâme edildiğini sağlıklı olarak ortaya çıkarabiliriz. Kısaca, önceki vahiyler üzerinde mülheymin (gözetici) olan Kur'ân'ın, aynı konuyla ilgili reddedici vasfı ile ıslah edici vasfının ilka ettiği gerçekleri birlikte düşünmek gerekir.

Anlatığımız bu gerçeklerin sonunda, acaba iyi veya kötü bir şeye aracı olmak veya herhangi bir konuda duâ etmek gibi, hem bu dünyaya hem de ahirete yönelik uzantıları bulunan, dolayısıyla geniş bir anlam örgüsüne sahip olan şefaât kavramını yukarıda dile getirdiğimiz dışlayıcı bakış açısından kurtarabilir miyiz? Daha da önemlisi bu inancı vahyin ışığında yeniden delillendirebilir miyiz? Bu soruya olumlu cevap vermek zor değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, şefaât inancından bahseden her âyetinde, şirk koşmayı, bu inançtan ayrılmayan ve onunla özdeş olan bir unsur olarak sunmamaktadır. Buna paralel olarak şefaât inancı, bazı günahkâr Müslümanların şuradan ya da buradan bularak zamanı geldiğinde sığınmak üzere İslâm'a yaftaladıkları bir konu da değildir. İslâm'ın temel referansına göre o, peygamberlere tanınan ve onların seçkin konumlarını, mü'minler nezdinde daha da güçlendiren bir ayrıcalıktır:

*"Biz her peygamberi sırf, Allâh'ın izniyle itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de, Allâh'tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Resûl de onların bağışlanmasını dileseydi elbette Allâh'ı tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulurlardı."*¹¹

Bu âyette yer alan ... Resûl de onların bağışlanmasını dileyseydi... şeklindeki ibare, Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'i şefaât yetkisiyle yücelttiğini belirtmektedir. Çünkü bağışlanma dileyen (istiğfar eden) günahkârlar, ona geldiklerinde, Allâh'ın kendisine vahiy ile ikramda bulunup peygamberlik verdiği, böylece kulları ile kendi arasında elçi yaptığı seçkin bir kişiyle muhatap olduklarını anlayacaklardır.³⁴

Bir başka âyette ise, Hz. Peygamber (s.)'in, istiğfar etmek (günahlardan bağışlanma dilemek) hususunda adeta taraf olması istenmektedir:

*"... (Ey Muhammed!) Hem kendi günahın hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile..."*³⁵

Biz, zikrettiğimiz bu âyet-i kerimede sözü edilen istiğfarın, yani günahlardan bağışlanma dilemenin şefaât olayına açılan bir kapı olduğu düşüncesindeyiz. Zaten aynı anlamda olmasalar bile, istiğfar ve şefaât kelimeleri işlevleri açısından birbirlerine benzemektedirler. Zîrâ bu kelimelerin her ikisi de, şu ya da bu şekilde "günahlardan aff" meselesini konu edinmektedirler.³⁶

İncelemekte olduğumuz âyette öncelikli olarak dile getirilen şu hususları açıklamanın faydalı olacağı kanaatindeyiz: Burada Hz. Peygamber (s.)'e nispet edilen günahattan maksat; onun efdal olanı terk etmesidir. Dolayısıyla onun yüce mevkisine itibarla buna günah denilmiştir. Nebi (s.)'nin erkek ve kadın müminler için af dilemesinden maksat ise; ümmeti için duâ etmesi ve onları hayırlı amellere teşvik etmesidir. İncelediğimiz bu âyet aynı zamanda Kur'ân'daki en ümit verici âyettir. Çünkü yüce Allâh burada sözkonusu edilen istiğfarı Elçisi'ne emretmiştir. Bundan dolayı O'nun, yapılan bu istiğfarı kabul etmesi hususunda hiçbir şüphe olmamalıdır. Zîra bunu kabul etmeseydi Elçisi'ne de emretmezdi.³⁷

Günahkâr Müslümanların affedilmeleri hususunda Peygamber (a.s.)'e saygın bir rolün bahşedildiği mezkur âyet, hem affın hem de onun ahiretteki uzantısı konumundaki şefaatin sınırlarını ve geçerli olduğu alanı da belirlemektedir. Buna göre incelediğimiz âyette günahkâr müminlerin bağışlanması için Peygamber (a.s.)'e yapılan tevbe çağrısı, aynı konuda inkarcılar hakkında vâki olabilecek benzer taleplerin de geri çevrileceğini ihsas etmektedir. Dile getirdiğimiz bu gerçek şu hadis-i şerifte de teyit edilmektedir:

*"Benim şefaâtım, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."*³⁸

34 Mefâtiḥü'l-Ğayb, X.126,127.

35 Muhammed (47):19.

36 İstiğfar kelimesi; bir şeyin izini gidermek, ortadan kaldırmak, üzerini örtmek gibi anlamlara gelen "ğa-fe-re" fiilinden türemiştir. Bu fiil, Allâh için sözkonusu olduğu zaman, affetti bağışladı gibi anlamlara gelmektedir. (Bkz: Lisânü'l-Arab, V.25.)

37 Rûhu'l-Beyân, VIII.511.

38 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî: es-Sünen (Sünenü İbn Mâce), İstanbul 1401/1981: Zühhd 37(II.1441); Ebû Dâvud: Sünn 23 (V.106); Tirmizî: Kıyâme 11 (IV.625).

Buraya kadar anlattıklarımızla, şefaât konusuna, İslâm'ın temel referansları olarak bilinen Kur'ân ve hadisler açısından kısaca değinmiş bulunuyoruz. Ebû Hanife (ö:150/767)'nin şefaât inancı hakkındaki görüşü ise şöyledir: "Nebilerin şefaati haktır. Buna uygun olarak Peygamberimizin, büyük günah işleyen ve bu sebeple cehennem azabına müstahak olan müminlere şefaati hak ve sabittir."³⁹

Şefaât konusuyla ilgili olarak Ehl-i Sünnet akidesinde kabul edilen bu görüşün, daha sonra ortaya çıkan birtakım etmenler ve muhalif saikler nedeniyle olumsuz bazı nitelendirmelere ve yorumlara maruz kaldığı bilinmektedir. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.)'in şefaât yetkisinin bulunmadığı, hatta bu inancın, günahkâr bazı Müslümanların, kendilerini avutmalarından ibaret olduğu söylenmiştir. Ancak konuya ilişkin bu türden olumsuz yaklaşımlar, samimi bir duâ ile Peygamberlerinden şefaât dileyen Müslümanların çoğunluğunun nezdinde birer bidat ve mesnetsiz iddialar olarak kabul edilmişlerdir. Bu gerçeğe rağmen, Ehl-i Sünnet ufkunda tanımlanan şefaât inancı yukarıda işaret ettiğimiz sebeplerden dolayı yine de Müslümanlar arasında ittifakla kabul edilen bir olgu değildir.

O hâlde:

1. Ahirette, birtakım günahlardan ancak Hz. Peygamber (s.)'in şefaati ile kurtulabileceklerine inanan Müslümanların ezici bir çoğunluğunun, kendi manevi dünyalarında ısrarla sürdürdükleri direncin kaynağı nedir?

2. Diğer taraftan, şefaât konusunu problemlili bir alan olarak görenlerin gerekçeleri nelerdir? Ayrıca bu düşüncedeki Müslümanların anlama ufkunda şefaât inancı ile ilgili olarak şu ya da bu şekilde oluşan tereddütlerin ve olumsuz kanaatlerin kaynağı nedir? Çünkü onlar, "günahlardan arınma," meselesinin sadece "Allâh-kul" ilişkisi içerisinde kalınarak yapılacak samimi bir tevbe ile aşılabileceğine inanmakta, buna karşın Hz. Peygamber (s.)'in nebevî kimliğini, sorumluluk taşıyan insanlar karşısında yol gösterici ve irşat edici bir çerçeveye sınırlamaktadırlar. Bütün bunların da ötesinde kısaca, kendine has normları bulunan şefaât inancı Müslümanlar arasında niçin farklı şekillerde algılanmaktadır?

- Bize göre, böyle ciddi bir mesele etrafında oluşan farklı anlayışları, diğer bir deyişle sıklıkla dile getirilen yanlışlıkları izâle etmek için öncelikli olarak Kur'ân'ın, bunun akabinde de Hz. Peygamber (s.)'in, şefaât inancı hakkındaki söylemlerini doğru okumak ve uygun karineler doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Şimdi dile getirdiğimiz bu hususları aşağıda sırasıyla inceleyelim.

I. Kur'ân Âyetlerinde Şefaât

Kur'ân-ı Kerim'de şefaât inancını farklı bakış açılarıyla ele alan birçok âyet-i kerime bulunmaktadır. Bu bakış açılarının da çoğunlukla, nüzûl ortamında ko-

nuyla ilgili, yerleşik müşrik kabullere yapılan tarihsel göndermeler, ileri sürülen birtakım iddialara verilen cevaplar ve şarta bağlı olarak mümkün kılınan şefaati izni gibi hususlarla ilgili oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu bakış açılarından sadece birisini oluşturan âyetlerin ihtiva ettiği anlamları göz önünde bulundurarak, diğer bir deyişle, parçacı bir yaklaşım sergileyerek bu konudaki Murâd-ı İlâhîyi ortaya çıkarmak mümkün değildir.

Bize göre şefaati inancının, Kur'ân muhataplarının anlama ufkunda tam olarak billurlaşması için yapılması gereken en önemli şey; işaret ettiğimiz âyet grupları arasında öncelikli olarak konu bütünlüğü açısından mutlak bir sınıflandırmayı yapılmasıdır. Söz konusu bu âyetleri kanaatimizce şu iki genel başlık altında inceleyebiliriz:

1. Putların Şefaati Reddeden Âyetler

Kur'ân'ın özellikle Mekki âyetlerinde tevhid inancının sürekli olarak gündemde tutulduğunu, buna paralel olarak aynı inancı gölgelemek isteyen diğer unsurlara karşı çok yönlü bir mücadelenin verildiğini görmekteyiz. Bu unsurlar arasında özellikle putlardan beklenen şefaati, önemli bir problem ve tevhid inancının önünde büyük bir engeldi. Dolayısıyla bazı sûrelerde yoğunlaşan ve bu yönelişi reddeden âyetlerin sevk edildikleri anlamı ortaya çıkarabilmek için; Kur'ân'ın Mekke'deki müşrik Arap toplumunun sahip olduğu şirk inancına ve bu inancın adeta temelini oluşturan şefaati anlayışına yaptığı müdahaleleri doğru olarak analiz etmek gerekir.

Sahip oldukları inançları atalarından kalan birer miras olarak kabul eden ve onları ısrarla sürdüren müşrik Arap toplumunda hâkim olan anlayışa göre; İnsanların yaptıkları duâların, aşkın bir varlık olan Allâh'a aracısız/şefaatiçi olmaksızın ulaşması ve kabul edilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda putlar, Allâh ile kullar arasında birer aracı/şefaatiçi konumundadırlar. Bunun da ötesinde onlar insanları Allâh'a yaklaştıran varlıklardır.

Kısaca tanımladığımız bu müşrik inancı ve onun bilindik gerekçesi, tevhidi ön planda tutan şu âyette de dile getirilmektedir:

"İyi bilin ki, hâlis din yalnız Allâh'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinilenler, "Biz onlara sadece, bizi Allâh'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz ki Allâh, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir..."¹⁰

Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin sahip olduğu inancın, önemli bir unsuru konumundaki şefaati beklentisini, onların sağlam bir imana sahip olmamalarının sebebi olarak görmüş ve öncelikli olarak bu inancın ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Bundan dolayı Kur'ân'ın zengin anlam örgüsü içerisinde şefaati konusuy-

la ilgili olan, ancak konuya değişik açılardan yaklaşan âyetlerin çoğunluğu, nüzûl ortamındaki müşrik muhatapların mezkur konu hakkındaki iddia ve taleplerine birer reddiye niteliğindedir. Meselâ, müşriklerin önde gelenlerinden birisi olarak bilinen Nâdir b. el-Hâris'in; "Lat ve Uzza bana şefaât edecektir" şeklindeki sözlerinden sonra nazil olan şu âyet⁴¹ bu iddianın bir kuruntu ve hayalden ibaret olduğunu belirtmiştir:

*"Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani hakkınızda Allâh'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaâtçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve (Allâh'ın ortağı olduklarını) iddia ettikleriniz sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır."*⁴²

Bu âyet, Allâh'a ortak koştukları putları aynı zamanda birer şefaâtçi / aracı olarak kabul eden müşriklerin ahiretteki hesap verme arenasında içine düştükleri durumu tasvir etmektedir. Öyleki onlar, edindikleri şefaâtçilerden / putlardan ahirette bekledikleri faydaya yani sahiplenmeye asla nâil olamayacaklardır. Mezkur âyet aynı zamanda putları şefaâtçi edinmenin temel gerekçesini de ortadan kaldırmaktadır. Zaten Kur'ân-ı Kerim'e göre putların, kendilerinden ümit edilen şeyi, konumları itibariyle gerçekleştirmeleri de mümkün değildir:

*"O'ndan başka (tanrı diye) yalvardıkları şeyler, şefaât edemezler. Ancak bilerek hakka şâhitlik edenler şefaât edebilirler."*⁴³

*"Onların, Allâh'a koştukları ortaklardan kendileri için şefaâtçiler de olmayacaktır. Artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler."*⁴⁴

Bu âyetlerin satır aralarında, şefaât inancının aslî unsuru olan "sahiplenme" olgusu yerine, "terk etmek" ve "tanımamak" gibi, yalnızlığın iki prangasının aynı zamanda zikredilmeleri, müşrikler açısından psikolojik anlamda tam bir yıkım ifâde etmektedir.

Şefaâtçi olacakları ümit edilen putlara ve bu noktada bir beklenti içerisine giren müşriklere çok yönlü tarihsel göndermelerin yapıldığı bir başka âyetle ise şöyle denilmektedir:

"Allâh'ı bırakıp, kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: 'İşte bunlar Allâh katında bizim şefaâtçilerimizdir' diyorlar. De ki: 'Siz, Allâh'a göklerde ve yerde onun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir.'" ⁴⁵

41 Ebu'l-Fazl Celâluddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî: Lûbâbü'n-Nûkûl fî Esbâbi'n-Nüzûl, Beyrut 1420/1999, s.136; Abdülfettah el-Kâdi: Esbâbü'n-Nüzûl (trc: Salih Akdemir), Ankara 1986, s.177. Ayrıca bkz: Câmiü'l-Beyân, VII.363.

42 En'âm (6):94.

43 Zuhruf (43):86.

44 Rûm (30):13.

45 Yûnus (10):18.

Allâh'ın gücü karşısında, işlevsiz ve bir "hiç" mesabesinde olan putları önemsiz kılan bu âyet, aynı zamanda müşriklerin bu çerçevedeki kadim beklentilerini de bir kez daha ters yüz etmektedir. Gerçeklerle yüzleşmenin imana giden yolda atılan ilk adım olacağını ihsas eden aynı ibarelere göre sahte tanrılar birer aldatmacadan ibarettir. İncelediğimiz âyetlerde, tespit ettiğimiz bu gerçeğe paralel olarak müşrikler açısından üzerinde durulan en önemli husus; onların, putları aracı kabul etmeleri sebebiyle imandan uzaklaşmış olmalarıdır. İşte bu sebepten dolayı müşrikler, mevcut konumlarını devam ettirip sağlam bir imandan uzak kaldıkları müddetçe, gerçek bir şefaât inancının sağlayacağı ümit edilen ayrıcalıklardan da mahrum olmaya devam edeceklerdir. Çünkü iman gerçeği, inanların manevi dünyalarındaki bütün makbul kazanımların olduğu gibi, şefaât inancının sağlayacağı kazanımlar için de vazgeçilmez bir şarttır. Seçkin birer kul olan peygamberlerin bu çerçevedeki çabaları bile müşriklere ve diğer inkârcı gruplara herhangi bir fayda sağlamayacaktır. Hatta bu inkârcılar onların akrabaları da olsa sonuç değişmeyecektir. Çünkü İllâhî İrâde, şefaât inancının yukarıda ifade ettiğimiz temel şartı niteliğindeki kâmil bir imanı, inkârlarında ısrar eden yakınları hakkında af talebinde bulunan peygamberler karşısında bile korumuştur. Meselâ Nûh (a.s.)'un, iman etmemekte direnen oğlu hakkında bu çerçevede yaptığı anluk bir girişim, bahsettiğimiz temel şartın yerine getirilmemesi sebebiyle geri çevrilmiştir. Bu gerçek, bir âyette şöyle anlatılmaktadır:

*"Nûh Rabb'ine seslenip şöyle dedi: 'Rabb'im! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va'd'in elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.' Allâh, 'Ey Nûh! O asla senin âilenden değildir. O'nun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cabbillerden olmamanı öğütlerim.' dedi."*⁴⁶

Bu âyette Nûh (a.s.)'a verilen olumsuz cevabın bir gerekçe eşliğinde sunulması, onun ve dolayısıyla diğer peygamberlerin sahip oldukları şefaât yetkisinin, her şartta ve tamamen ortadan kaldırılmadığını gösteren önemli bir işarettir. Bu noktadan hareketle şöyle bir kanaate varmanın çok da zor olmadığını söyleyebiliriz: Eğer Nûh (a.s.), inkârcı oğlu hakkında değil de günahkâr bir mümin için af talebinde bulunsaydı, mezkur temel şart yerine getirildiği için, kendisine verilen rabbânî cevap müspet olabilirdi.

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan bu olayın bir benzerini de İbrahim (a.s.) yaşamıştır. O da, inkârcı olan babasının, Allâh'a iman edeceğine dair kendisine söz vermesinden ümitlenerek ona şöyle demiştir:

*"...Esen kal! Senin içim Rabb'imden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır."*⁴⁷

46 Hüd (11):45, 46.

47 Meryem (19):47.

Burada denilmek istenen şudur: "Rabbimden, seni tevbeyle muvaffak kılmamı bağışlamasını ve imana kavuşturmasını dileyeceğim." İnanmayan birisi hakkında bu türden bir duânın yapılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak buna rağmen inkâr devam ederse yapılan duâyâ son verilir. İbrâhim (a.s.)'in de babası hakkında izlediği yol budur.⁴⁸

İbrahim (a.s.)'in, babasına verdiği söze uygun olarak aynı doğrultuda yaptığı diğer duâlar da şunlardır:

*"Rabb'imiz! Hesap görülecek günde beni, ana-babamı ve inananları bağışla."*⁴⁹

*"Babamı da bağışla. Çünkü o gerçekten yolunu şaşıranlardandır."*⁵⁰

İbrahim (a.s.)'in, yaptığı bu son duâda, babasının aynı zamanda yolunu şaşıran birisi olduğunu belirtmesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü o, yaptığı bu girişimin, babasının kâfir olması sebebiyle daha başlangıçta sorunlu olduğunu ihâs etmiştir. Bize göre, nebevî bir mahcubiyet duygusuyla dile getirilen bu ifâdeler, aynı zamanda şefaât için temel bir şart niteliğindeki "iman etmek" unsurunu da ön plana çıkarmaktadır. Ancak İbrahim (a.s.), yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bu hususta babasından ümitlendiği için⁵¹ böyle bir girişimde bulunmuştur. Daha sonra onun Allâh düşmanı birisi olduğunu anlayınca yaptığı af talebinden vazgeçmiştir.⁵² Şu âyet dile getirdiğimiz bu hassas ayrıntıya işaret etmektedir:

*"İbrahim'in babası için af dilemesi sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allâh düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı..."*⁵³

Kan bağından neş'et eden bir refleksle, ancak iyi niyetle hareket eden İbrahim (a.s.) için tezkiye niteliğinde olan bu âyet, aynı zamanda şefaât konusunun sınırlarını belirlemeye de yardımcı olmaktadır. Buna göre; Herhangi bir peygamberin şefaati, inanmayan insana, hatta o insan, şefaâtçi olan peygamberin babası bile olsa fayda vermeyecektir. Zaten bu çerçevedeki birtakım nebevî girişimler, aynı doğrultuda nâzil olan âyetlerle yasaklanmıştır.⁵⁴ Bunun da ötesinde İlâhî İrâde, peygamberlerin tabiatlarında kendi akrabaları lehine mevcut olan bu türden istekleri daha sonra onlardan gidermiştir.⁵⁵

48 Rûhu'l-Beyân, V.337.

49 İbrâhim (14):41.

50 Şuarâ (26):86.

51 Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Câmiü'l-Beyân, XIX.108; Mefâtihü'l-Ğayb, XXIV.516; Rûhu'l-Beyân, VI.286.

52 Letâifü'l-İşârât, III.69.

53 Tevbe (9):114. Ayrıca bkz: Mümtahine (60):4.

54 Dile getirdiğimiz bu son nokta hakkında bkz: Rûhu'l-Beyân, III.523, IX.477.

55 Ebû Bekr Muhyiddin Muhammed b. Ali b. A'râbî: Tefsîrû Kur'ânî'l-Kerîm (Tefsîrû İbn A'râbî), Beyrut 2001/1422, I.295.

Yukarıda incelediğimiz, Nûh ve İbrahim peygamberlerin inkârcılardan olan akrabaları hakkındaki şefaât girişimlerini konu edinen mezkur âyetlerin satır aralarında kanaatimizce Hz. Muhammed (s.)'e de yöneltilen birtakım mesajlar da bulunmaktadır. Çünkü o da, bahsettiğimiz bu iki peygamberin girişimlerinin bir benzerini müşrik olan amcası Ebû Tâlib hakkında denemiştir. Ölüm döşeginde ki amcası Ebû Tâlib'i ziyaret eden Peygamber (a.s.), onu İslâm'a davet etmiş, ancak amcası, kendisine yapılan bu daveti yanındaki bazı müşriklerin de araya girmesi sonucu kabul etmemiştir. Ebû Tâlib'in yaptığı bu olumsuz tercihe rağmen Hz. Peygamber (s.) onun hakkında yine de şöyle demekten kendisini alamamıştır: "Yasaklanmadığım sürece senin için af dileyeceğim."⁵⁶

Gerçekten de Hz. Peygamber (s.), yaptığı bu vaade uygun olarak amcası Ebû Tâlib hakkında şöyle demiştir:

"Umarım ki, benim şefaâtim kıyâmet gününde ona bir fayda verir de, kendisi cehennemden sığ bir yerine konur..."⁵⁷

Açıkça görüleceği üzere bu hadis-i şerifte dile getirilen temenni, müşrik birisini cehennemden kurtarmaya değil de, onun aynı mekânda daha hafif bir azapla cezalandırılmasına yöneliktir. Daha önce incelediğimiz Hz. İbrahim (a.s.) örneğine benzer olarak Hz. Muhammed (s.) de aynı doğrultuda yaptığı şefaât girişiminin, amcasının müşrikliği sebebiyle problemliliğini yukarıdaki sözleriyle ihsas etmiştir. Gerçekten de onun, kısmî bir af talebinden ibaret olan bu girişimine İlâhî İrâde'nin yaptığı müdahale gecikmemiştir:

"(Ey Muhammed!) Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş (ve bu yüzden) Cehennemde bulunan kimseyi sen mi kurtaracaksın?"⁵⁸

Bu âyet, her ne kadar Hz. Peygamber (s.)'e ait problemliliği olan temenniye olumsuz bir cevap teşkil etse bile, amcası hakkında başlatıldığı şefaât girişiminden onu kesin olarak alıkoyan ve bu hususta yasak getiren bir üslûba da sahip değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.), amcası hakkında daha önce; "Yasaklanmadığım sürece..." şeklindeki sözleriyle kayıtladığı şefaât girişimine Medine Dönemi'nde de devam etmiştir. Daha sonra bu hususta son bir uyarı olarak nazil olan şu âyet konuyla ilgili olarak yapılan nebevî duâyı yasaklamıştır.⁵⁹

"Akraba bile olsalar, cehenneme girecekleri belli olduktan sonra (Allâh'a) ortak koşanlar için bağışlanma dilemek ne Peygamber'in ne de inananların yapacağı bir iştir."⁶⁰

Müşriklerin ve diğer inkârcıların dünya hayatında başkalarına yaptıkları iyilik-

56 Buhârî: Tefsir 16(V.208).

57 Müslim: İmân 90 (I.195).

58 Zümer (39):19.

59 Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî: Esbâbü'n-Nüzûl (thk: Kemâl Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1411/1991, s.266; Lübabü'n-Nükûl, s.171.

60 Tevbe (9):113.

lerin ve güzel işlerin, ahiret hayatında kendilerine herhangi bir faydasının olmayacağını belirten bu âyet-i kerime aynı zamanda burada yaptığımız tespitle ilgili olarak günümüzde ortaya atılan bazı sorulara da kesin bir cevap oluşturmaktadır. Bu noktada bazı zihinlere şöyle bir sorunun doğması kaçınılmazdır: Acaba Hz. Peygamber (s.), müşrik olan amcası hakkında niçin 'Yasaklanmadığım sürece senin için Rabb'imden bağışlanma dileyeceğim' demiştir? Ayrıca bu yöndeki girişiminden olumlu bir sonuç alamayacağını ihsas eden âyetlerin varlığına rağmen niçin aynı yöndeki temennisini Medine Dönemi'nde de devam ettirmiştir?

Tespit ettiğimiz ve birbirinin devamı niteliğinde olduklarını düşündüğümüz bu sorulara cevap verebilmek için, önemli olduğuna inandığımız şu hususun göz önünde bulundurulması gerekir: Ebû Tâlib, inkarcı olmasına rağmen, Hz. Peygamber (a.s.)'e ilgi gösteren ve ona sahip çıkan birisi olarak tanınmaktadır. Halbuki Nûh ve İbrâhim peygamberler bu çerçevede kendi akrabalarından herhangi bir yardım ve sahiplenmeye asla nâil olamamışlardır. Hatta Nûh (a.s.)'un karısı, ona ihanet ettiği için ilâhî bir azaba müstahak olmuştur. Bu esnada Nûh (a.s.)'un onun hakkındaki şefa'at girişimi de bir işe yaramamıştır.⁶¹

İşte bize göre, Hz. Peygamber (s.), kendisine yakın ilgi gösteren amcası Ebû Tâlib'in şefa'at konusundaki durumunun, diğer iki peygambere yardım etmeyen akrabaların durumundan farklı olduğunu düşünmüş olabilir. Hakkında herhangi bir yasaklayıcı âyet de nazil olmadığı için bu duâsını ümitvar bir edayla devam ettirmiştir. Ancak, bütün müşriklere çok sert uyarılar bulunan ve onlar için son bir ihtar olarak bilinen Tevbe Sûresi'ndeki ilgili âyet nazil olunca o da bu duâsından vazgeçmiştir.

Bütün bu anlattıklarımızın sonunda ortaya çıkan şudur:

Putların şefa'atçiliği ve müşriklerin onlardan bekledikleri şefa'at Kur'ân tarafından kesin olarak reddedilmektedir. Ayrıca peygamberlerin de, akrabaları bile olsa müşriklere yapacakları şefa'at girişimleri aynı şekilde reddedilmiştir. Ancak burada şu önemli noktayı da belirtmek gerekir: İncelediğimiz âyetlerde, Nûh (a.s.)'un, oğlu için: "*Rabbim! O benim ailemdendir...*" şeklindeki yakarışına, yüce Allâh'ın : ... *O, senin ailenden değildir...* şeklindeki cevabı, peygamberlerin şefa'at etme yetkilerinin bulunduğunu, fakat bunu müminler için kullanmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu önemli ayrıntıyı, Hz. Peygamber (s.)'e yöneltilen yukarıdaki âyette de görmek mümkündür.

Bu başlık altında son olarak "Şefaatin Kabul Edilmeyeceği Gün" olgusuna da değinmek istiyoruz. Bununla ilgili olarak Kur'ân'da şöyle denilmektedir:

*"Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyâmet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allâh yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir."*⁶²

61 Tahrim (66):10.

62 Bakara (2):254.

Bu ibarelerde öncelikli olarak, ahirete hazırlıklı olarak gitmeleri hususunda müminler uyarılmaktadırlar. Aynı ibarelerin sonunda kâfirlerin, zalimler olarak anılmaları bize göre, hesap verme gününde şefaatten mahrum olacak hedef kitlenin bu grup olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle aynı ibarelerin, şefaati, müminler açısından imkânsız kılmadığı aksine onları bu imkândan mahrum olacıklardan istisna ettiğini söyleyebiliriz. Zaten hem şefaatchiler hem de şefaate nâil olanlar açısından söz konusu olan bu istisna aşağıda inceleyeceğimiz bazı âyetlerde “kendilerine izin verilenler” formuyla sunulmaktadır.

2. Meleklerin ve Peygamberlerin Şefaatine İzin Veren Âyetler:

Bir önceki başlık altında incelediğimiz âyetlere göre, putların şefaati ve müşriklerin bu doğrultudaki beklentilerinin temelsiz bir inanç ve aldanmaktan ibaret olduğunu görmüştük. Bu gerçeğin yanısıra aynı âyetlerin satır aralarında, sınırları ve hedefi iyi belirlenmiş şefaati inancının bir olgu olarak reddedilmediğini de görmemiz mümkündür. Diğer bir deyişle Kur’ân’da, yanlış kurgulanan şefaati inancını reddeden âyetlerin yanısıra, bunu Allâh’a ait bir hak ve O’nun iznine bağlı bir ayrıcalık olarak tanımlayan âyetler de bulunmaktadır. Bunların tamamında güdülen asıl gaye; Allâh’ın birliğini ve O’nun hükümlerini insanların gönüllerine saf olarak yerleştirmektir. Bu evrensel ilkenin en büyük dayanağı; Allâh’ın her şeye gücü yeten, buna karşın yarattıklarının da aciz birer varlık oldukları gerçeğidir. İşte Kur’ân-ı Kerim’e göre şefaati inancı, dile getirdiğimiz bu temel dayanak ve onun şekillendirdiği ilâhî çerçevenin sınırları içerisinde kalmak şartıyla uygun bulunmaktadır. Ancak bu doğrultudaki âyetlerde bile, Allâh’tan başka varlıkların ve özellikle putların çaresizlikleri, onlardan medet umanlara yöneltilen birer tarihsel gönderme formuyla teyit edilmektedir:

*“Allâh, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. O daima diri ve yaratıklarını koruyup yönetendir. O’nu ne bir uyuklama ne de uyku tutabilir. Göklerdeki ve yerdeki her şey O’nundur. İzni olmadan O’nun katında kim şefaati edebilir?...”*⁶³

Yüce Allâh’ın, bu âyet-i kerimde yarattıklarının hiçbirinde bulunmayan ve sadece kendi zatına mahsus birtakım özelliklerini saydıktan sonra, şefaati yetkisine değinmesi bu konuya verdiği önemin bir göstergesidir. Kendilerinden şefaati beklenen putların acizliğine yöneltilen tarihsel bir gönderme konumundaki bu âyet aynı zamanda şefaati inkâr eden mutezileye⁶⁴ de bir reddiyedir. Çünkü

63 Bakara (2):255.

64 Mutezile, günahların affedilmesinin mümkün olmadığı iddiasından hareket ederek, şefaatin de gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. (Bkz: Nüreddin Ahmed b. Mahmûd es-Sâbüni: el-Bidâye fi Usûli’l-Diyâne, Ankara 1995, s.83.) Yani “günahların affedilmesi” ve “şefaati meselesi” bu mezhep tarafından aynı çerçevede ele alınmaktadır. Aşağıda da işaret edeceğimiz üzere Mutezile, bu sonuca Kur’ân’daki bazı âyetleri, kendi dayanaklarından birisi olan “el-Va’d ve’l-Va’id” ilkesi doğrultusunda yorumlayarak ulaşmaktadır.

burada geçen; *O'nun izni olmadan...* şeklindeki ibare bazı kişilere şefaati yetkinin verileceğini hissetmektedir.⁶⁵ Öyleyse erişilemez ve güç yetirilemez pek çok rahmânî nimetin yanı sıra, dile getirilen bu yetkinin sağlayacağı ayrıcalıklara; meselâ muhataplar karşısında güçlü kılınmaya sadece Allâh'ın izin verdikleri nâil olacaklardır. Bu gerçek diğer bazı âyetlerde de teyit edilmektedir:

*"O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz."*⁶⁶

Bu âyetin öncesinde anlatılanlar incelendiği zaman onun, İsrailoğullarına yapılan tarihsel bir gönderme olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu insanlar, kendilerine yapılan rabbânî iyiliklere aldırmayarak tevhit inancından uzaklaşıp putpe-restliğe dönmüşlerdir. Şefaati, Allâh'ın iznine bağlayan aynı âyette, söz konusu ayrıcalığa kimlerin nâil olacakları ise; *Rahmân'ın, sözünden hoşnut olduğu kimse* tanımlamasıyla belirtilmektedir. Tabiatıyla bunlar da, İsrailoğulları ve onların benzerleri gibi Allâh'a şirk koşanların aksine, O'nu her türlü noksanlıklardan tenzih ve tespih edenler olsa gerektir.

İncelediğimiz son âyetin arka plânı ve muhtevasıyla benzerlik arz eden bir başka ibarenin anlamı ise şöyledir:

Mutezile'ye göre; yüce Allah, adâletinin bir gereği olarak iyi amel işleyen kullarını cennetle mükafatlandıracağını (el-va'd), kötü amel işleyenleri ise Cehennemle cezalandıracağını (el-va'id) bildirmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın, bunun aksini yapması ve sözünden vazgeçmesi mümkün değildir. Dolayısıyla mü'min, mutlaka Cennete; büyük günâh işleyip de tevbe etmeden ölen kimse ise mutlaka Cehenneme gidecektir. Allâh'ın adaletinin gereği de zaten budur. (Geniş bilgi için bkz: Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b.Hazm: el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl, Beyrut 1416/1996, IV.79 v.d.; el-Milel ve'n-Nihâl, I.57 v.d.).

Kısaca tanımladığımız bu ilkedeki hareket eden Mutezile, kulların işledikleri günahların affedilmeyeceğini söylemekte ve bu görüşüne de şu âyetleri delil olarak getirmektedir:

Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allâh ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlanmıştır. Nisâ (4): 93.

...Kim Allâh'a ve Rasulü'ne karşı gelirse, şüphesiz onlar için, içinde ebedi kalacakları cehennem ateşi vardır. Cin (72): 23.

Mutezile'nin bu deliller eşliğinde sunduğu mezkur iddiaya Ehl-i Sünnet bilginlerinin verdikleri cevap kısaca şöyledir: Bu gibi naslardaki hükmün umumi olduğu kabul edilse bile bunlar yüce Allâh açısından bağlayıcı değildir. Diğer bir deyişle, yüce Allâh'ın, günâh işleyeni Cehennem'de yakması mümkündür ama mutlaka şart değildir. Bunun yanı sıra af konusunda da pek çok nas bulunmaktadır. Meselâ şu âyet, ister tevbe etsin isterse etmesin, günâhkâr bir kulun Cenâb-ı Hakk tarafından affedileceğini ortaya koymaktadır:

Şüphesiz ki Allâh kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günâh) ları ise dilediği kimseler için bağışlar... Nisâ (4): 48.

Dile getirdiğimiz bütün bu sebeplerden dolayı affa uğrayan günâhkârları vâid ve tehditten ayrı tutmak gerekir. Kaldı ki Eşarilere göre vâid ve tehditten vazgeçmek faziletli bir şeydir ve bu çerçevedeki bir tasarruf Allâh hakkında caizdir. (Bkz:Taftazani: Şerhu'l-Akaid, s.53).

65 Rûhu'l-Beyân, I.402.

66 Tâhâ (20):109.

*"Allâh katında, O'nun izin verdiği kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz..."*⁶⁷

Konuya daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşan bir başka âyette ise, söz konusu iznin verileceği kimselerin kimlikleri, Kur'ân muhataplarının anlama ufkuna önemli bir ayrıntı eşliğinde yaklaşılmaktadır:

*"Rahman'ın katında söz / izin almış olanlardan başkaları şfaat hakkına sahip olmayacaklardır."*⁶⁸

Abdullâh b. Abbas (ö:68/687)'a göre bu âyette geçen "söz almak" yani arabça ifadesiyle "ahd edinmek", Allâh'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmek demektir.⁶⁹ Aynı konuda İbn A'râbî (ö:638/1240) de şunları söylemektedir: Bu âyetle bahsedilen "ahitleşme" saflığı tercih eden müminlerin yaptıkları tevbelerinde ve Allâh'a olan yönelişlerinde samimi olacaklarına dair verdikleri bir sözdür. Bu da ancak onların günahlardan tevbe edip nefsi arzularından sıyrılmalarıyla gerçekleşebilecek bir husustur. Ayrıca onların Rahman'ın sıfatlarıyla mücehhez olmaları ve bu sıfatların bulunduğu kutsî aleme yönelmeleri gerekir. Dolayısıyla bir insan eğer Rahman'dan gelecek olan rahmeti kabul yolunda bu türden bazı hazırlıklar yapmışsa ancak o zaman şfaate nâil olabilecektir.⁷⁰

Rivâyet edildiğine göre Abdullâh b. Mesud (ö:32/652) bu âyeti okuduktan sonra yanında bulunanlara şu çağırısı yapmıştır: "Allâh ile ahitleşin. Çünkü O, kıyâmet günü şöyle buyuracaktır: 'Kimin, benimle ahdi varsa ayağa kalksın?' Orada bulunanlar: 'Ey Abdullâh! Bu ahid nedir?' diye sorduklarında kendisi bu soruya şöyle cevap vermiştir: 'Hepiniz şöyle deyiniz: 'Ey gökleri ve yeri yaratan, bilinmeyenleri bilen ve gören Allâh'ım! Ben bu dünya hayatında seninle ahitleşiyorum. Beni hayırlı olan şeylerden uzaklaştırıp şerli şeylere yaklaştıracak olan ameller ile baş başa bırakma! Ben sadece senin rahmetine güveniyorum. Kıyâmet günü karşılığını vereceğin bir ahidini katından bana nasip eyle! Sen vadedinden dönmezsın.'" ⁷¹

Abdullâh b. Mesud'un şfaat inancının konu edinen bu sözlerinin ihtiva ettiği mesaj, her devirdeki müminlere önemli bir misyon yüklemektedir.

Bu kısımda anlattıklarımızın sonunda Kur'ân-ı Kerim'e göre, sınırları rabbânî müdahale ile belirlenmiş şfaate izin verildiğini anlamış bulunmaktayız. Ayrıca aşağıda inceleyeceğimiz bazı âyetlere göre başta melekler olmak üzere, peygamberlere ve özellikle Hz. Muhammed (s.)'e şfaatçı olmak izni verilmektedir.

a. Meleklerin Şfaat Yetkisi

Kur'ân-ı Kerim'e göre meleklerin görevleri arasında; Allâh'a ibadet etmek,⁷²

67 Sebe (34):23.

68 Meryem (19):87.

69 Câmiü'l-Beyân, XVI.160; Tefsîrül-Kur'ânî'l-Azîm, III.185.

70 Tefsîrül-İbn A'râbî, II.13.

71 Tefsîrül-Kur'ânî'l-Azîm, III.125.

elçilik yapmak,⁷³ insanların amellerini kaydetmek⁷⁴ ve gerektiğinde onlar için istiğfar/bağışlanma dilemek gibi hususlar bulunmaktadır. Dile getirdiğimiz son hususa şu âyette de değinilmektedir:

“Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, (melekler) Rabb’lerini överek tesbîb ederler. O’na inanırlar ve müminler için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: ‘Rabbimiz! Rahmet ve bilgi bakımından her şeyi kapladın. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru.’”⁷⁵

Bu âyette, meleklerin yaptıkları istiğfarı ve daha önce de işaret ettiğimiz üzere bunun bir uzantısı konumundaki şefaati, özellikle tevbe edip hidâyet yoluna tabi olanlarla sınırlamaları dikkat çekicidir. Çünkü “mümin olmak”, “günahlardan tevbe ederek arınmaya karar vermek” ve sadece “Allâh’a güvenmek” gibi hususlar şefaât inancı için öngörülen rabbânî metodun “olmazsa olmaz” şartlarındandır.

Biz, insanların amellerinin melekler tarafından kaydedilmesinin, incelemekte olduğumuz âyette sözü edilen istiğfar olayı ile yakından ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki; sanki melekler, kaydettikleri söz konusu ameller arasından makbul olanları daha sonra gerçekleştirecekleri istiğfar olayında insanların lehine birer dayanak olarak kullanacaklardır. Öyleyse insanların, hayatları boyunca yapıp ettiklerinin gözetlendiğini bilmeleri ve ona göre uygun davranışlar sergilemeleri beklenir. Meleklerin yapacakları şefaatin bu açıdan çok önemli ve insanların doğruya yönelmelerinde teşvik edici bir unsur olduğunu söyleyebiliriz. Onlara verilen bu yetki şu âyette daha açık olarak belirtilmektedir:

“...Melekler, Rabb’lerini överek tesbîb ederler ve yeryüzündekiler için de, bağışlanma dilerler...”⁷⁶

Kur’ân-ı Kerim’e göre melekler, Allâh’ın huzurunda, sadece kendilerine izin verildiğinde konuşabilen varlıklardır. Dolayısıyla meleklerle tanınan şefaât yetkisi, onların istemleri dışında olmak üzere kendilerine tamamen İlâhî İrâde tarafından bahşedilmiştir. Gerçeğin böyle olmasına karşın bazı insanlar, tevhid akidesinin ayrılmaz bir parçası olan melek inancına gerekli hassasiyeti göstermeyerek melekleri, sahip oldukları konumdan farklı olarak kabullenmek istemişlerdir.⁷⁷ Buna paralel olarak aynı çevreler tarafından meleklerle irtibatlı ancak çığırından çıkarılan bir şefaât inancı ihdas edilmiştir. İşte bundan dolayı Kur’ân-ı Kerim, sınırları İlâhî İrâde tarafından belirlenmeyen böyle bir şefaât inancının hiçbir kimseye fayda vermeyeceğini belirtmektedir:

72 Bakara (2):30.

73 Hac (22):75.

74 İsrâ (17):78, İnfitâr (82): 11,12.

75 Mü’min (40):7.

76 Şûrâ (42):5.

77 Saffât (37):150.

*"Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaati; ancak Allâh'ın izniyle, dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar."*⁷⁸

Bu âyet aynı zamanda meleklerin kendilerine şefaati edeceklerini iddia eden kâfirlerin bu konudaki umutlarını da ortadan kaldırmaktadır.⁷⁹ Çünkü bu kerim varlıkların şefaati sadece gerçek anlamda arınanlara ve kutsî âlemin feyzini kabul yolunda gayret sarfedenlere fayda verecektir.⁸⁰ Öyleyse Allâh'ın izni olmadığı sürece, meleklerin bile güç yetiremeyeceği şefaati meselesinin birtakım faydasız tartışmalara ve temelsiz beklentilere konu edilmemesi gerekir.

b- Peygamberlerin ve Özellikle Hz. Muhammed (s.)'in Şefaati Yetkisi

Kur'an-ı Kerim'e göre Peygamber/ler zor bir görev yüklenmişlerdir.⁸¹ Onların yaptıkları mücadeleyi konu edinen kutsal metinler ile yeryüzündeki mevcut diğer bazı târihi belge ve kalıntılar bahsettiğimiz bu görevin ifasında yaşanan güçlüklerin birer vesikasıdır. İşte bu seçkin kulların, yerine getirdikleri görevlere paralel olarak şefaati yetkisi gibi birtakım ayrıcalıklarla donatılmaları da gâyet normaldir. Peygamberlerin, zamanı gelince Allâh yolunda can vermelerini kendilerinden talep ettikleri müntesipleri karşısında, ahirette onlara sunabilecekleri bu türden manevî hediyelerle güçlü kılınmaları belki de bir zorunluluktur. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında müminleri cezbeden şefaati inancı, peygamber kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak gözükmektedir.

Burada ayrıca peygamberlerin, ahiret gününde ümmetleri hakkında yapacakları "şâhitlik" konusu üzerinde de durmak istiyoruz. Çünkü biz, "şefaati etmek" ve "şâhit olmak" kelimelerinin birbirlerine yakın anlamlar taşıdıklarına inanmaktayız. Abdullâh b. Abbas (ö:68/687), şâhit kelimesinin; "yardım eden" anlamına geldiğini ifâde etmiştir.⁸² Dolayısıyla şâhitlik yapmak, şâhitliğe ihtiyaç duyana sağlanan bir yardım ve kolaylık demektir. Bu yönüyle şâhitlik yapmak, şefaati olmaya benzemektedir. Zîrâ her iki fiilde de "yardım etmek" temel öğedir. Hz. Peygamber de şehitlerden bahsettiği şu hadis-i şerifinde bu iki kelimeyi birlikte kullanmıştır: "Ben, onların Allâh yolunda canlarını verdiklerine şâhit ve şefaatiyim."⁸³

Aşağıda inceleyeceğimiz bazı âyetlerde ise şâhitlik yapmanın, şefaati inancı ile yakından ilgili, hatta onunla iç içe olduğu ihsas edilmektedir. Bu âyetlerin birisinde Hz. Peygamber (s.)'e hitaben şöyle denilmektedir:

78 Necm (53):26.

79 Geniş bilgi için bkz: Letâifu'l-İşârât, VI.52; Rûhu'l-Beyân, IX.237.

80 Tefsîrû İbn A'râbi, II.278.

81 Müzzemmil (73):5.

82 Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfehânî: el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, Beyrut 1412/1992, s.272.

83 Buhârî: Cenâiz 76 (II.93), Meğâzi 27 (V.40); İbn Mâce: Cenâiz 28 (I.485); Ebû Dâvud: Cenâiz 31 (III.501); Tirmizî: Cenâiz 46 (III.354).

*"Her ümmetten (leb ve aleyhlerinde söyleyecek) bir şâhit, onların üzerine de (Habibim) seni bir şâhit olarak getirdiğimiz zaman (inanmayanların halleri) nice olacak."*⁸⁴

Bu âyet-i kerimede geçen "her ümmetten bir şâhit" ibaresinin, "her ümmetten bir peygamber" anlamına geldiği de ifade edilmiştir.⁸⁵

Bir peygamberin, kendi ümmetini kıyâmet gününde abdest azalarından ve secde izlerinden tanıyarak⁸⁶ onların lehinde konuşması kanaatimizce aynı kişiler hakkında şefa'atçi olmasından başka bir şey değildir. Vahiy tarihinde peygamberlerin kendi müntesipleriyle olan ilişkilerinde bu gerçekliğin çeşitli yansımalarını görmekteyiz. Meselâ Hz. İsa'nın; *Allâh yolunda bana kimler yardımcı olacaktır*, şeklindeki sorusuna, Havarilerin verdikleri şu özlü cevap bu kabildendir:

*"Biz, Allâh yolunun yardımcılarıyız. Allâh'a iman ettik. Şâhit ol! Biz Müslümanlarız" dediler."*⁸⁷

Kur'ân'ın şu ibaresinde de görüleceği üzere, şahitlik etmek, ya da son tahlilde vardığımız anlama uygun olarak şefa'at etmek, Hz. Peygamber (s.)'in nebevî görevleri arasında sayılmaktadır:

*"(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik."*⁸⁸

Bazı müfessirlere göre Hz. Peygamber (s.), bu âyette bahsedilen şahitliği kıyâmet gününde ümmeti için yapacaktır.⁸⁹ Bu da ahiretteki şahitliğin, şefa'at etmek şeklinde gerçekleşeceğini ihsas etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygamber (s.)'e şefa'at yetkisinin verildiğine işaret eden birkaç âyet-i kerime daha bulunmaktadır. Çalışmamızın başında sadece iki tanesini incelediğimiz bu türden âyetlerin bazısında da Hz. Peygamber (s.)'e çağrı yapılarak, ümmetinin günahlarının bağışlanması için duâ etmesi istenmektedir. Meselâ bu doğrultudaki bir âyette şöyle denilmektedir:

*"Allâh'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları affet ve onlar için Allâh'tan bağışlanma dile..."*⁹⁰

Fahreddin er-Râzî bu âyetten yola çıkarak Hz. Peygamber (s.)'e şefa'at yetkisinin verildiğini şöylece ifade etmektedir:

84 Nisâ (4):41.

85 Hasan Basri Çantay: Kur'ân-ı Hakîm ve Meâlî Kerim, İstanbul 1979, I.127. (41 numaralı dipnot).

86 Bu konuyla ilgili hadisin kaynağı için bkz: Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel: Müsned (Müsne'dü Ahmed), İstanbul 1401/1981, V.199.

87 Âl-i İmrân (3):52. Ayrıca ifadeleri yakın bir başka âyet için bkz: Mâide (5):111.

88 Fetih (48):8. Bu anlamdaki diğer bazı âyetler için bkz: Ahzâb (33): 45; Müzzemmil (73):15.

89 Letâifü'l-İşârât, V.420; Ebû'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî: Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, İstanbul 1984, IV.157.

90 Âl-i İmrân (3):159.

"Kur'ân'ın bu ibaresinde geçen; 'onlar için bağışlanma dile' şeklindeki emirle, Hz. Peygamber (s.)'in, büyük günah sahipleri hakkında af dilemesi istenmektedir. Yüce Allâh'ın, bu emrini yerine getiren Nebisi'nin duâsına icabet etmemesi câiz olmaz. Dolayısıyla incelediğimiz âyet, onun bu dünyada büyük günah sahipleri için şefaathçi kılındığına işaret etmektedir. Söz konusu şefaatin kıyâmet gününde gerçekleşmesi ise daha uygundur."⁹¹

Şefaath yetkisinin toplumlarda "model" olarak kabul edilen peygamberleri güçlendiren bir ayrıcalık olduğuna daha önce işaret etmiştik. Bu gerçeğin yanı sıra Hz. Peygamber (s.), içinde yaşadığı toplumda meydana gelen birtakım olaylardan üzüntü duymaktaydı. Başlangıçta ona ilâhî bir hediye olarak yalnızlığın sevdendirilmesini ve bunun bir uzantısı olarak kendisinin de Hirâ Mağarası'nda tefekküre dalmasını bu noktada değerlendirmek gerekir. Ancak nübüvvet görevinden sonra onun, nebevî faaliyet alanı da diyebileceğimiz toplumdan uzak kalması düşünülemezdi. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.) hoşlanmadığı pek çok olaya bu süreçte şahit olmuştu. Bunlardan birisi de; vahyin fetret dönemini, kendince olumsuz yönde değerlendiren müşrik bir kadının, Nebi (s.)'ye hakaret dolu sözler söylemesidir. İşte böyle sıkıntılı bir anda onu teselli etmek için nâzil olan Duhâ Sûresi'ndeki⁹² şu âyet aynı zamanda ona gelecekte takdim edilecek bir müjdeye de işaret etmekteydi:

*"Şüphesiz Rabb'in sana verecek sen de hoşnut olacaksın."*⁹³

Ali b. Ebî Tâlib (ö:40/661) ve Abdullâh b. Abbas (ö:68/687), bu âyette Hz. Peygamber (s.)'e yapılan vaadin, kıyâmet gününde kendisine bahşedilecek olan şefaath izni olduğu görüşündedirler.⁹⁴ Ayrıca bazı müfessirler de bu âyeti aynı doğrultuda tefsir etmişlerdir.⁹⁵ İncelediğimiz âyetin öncesinde yer alan: *"Senin için ahiret hayatı dünya hayatından daha hayırlıdır."* şeklindeki ifâde, kanaatimizce bu vaadin ahirette gerçekleşeceğine ve bunun da şefaath yetkisi olduğuna işaret eden bir başka delildir. Bahsettiğimiz âyetin birtakım müjdeler ihtiva eden arka planındaki uzantıları hakkında başka yorumlar da yapılmıştır. Bunlardan birisi de Muhammed Bakır (ö: 114//732)'a ait olan şu yorumdur: "Kur'ân okuyanlar, ondaki en ümit verici âyetin; *"Ey kendilerinin aleybine aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!..."* anlamındaki Zümer Sûresi'nin 53. âyeti olduğunu zannederler. Halbuki biz Ehl-i Beyt'e göre en ümit bahşedici âyet; *"Şüphesiz Rabb'in sana verecek sen de hoşnut olacaksın..."* anlamındaki Duhâ

91 Mefâtühü'l-Ğayb, IX.408.

92 Esbâbü'n-Nüzûl, s.481; Lübâbü'n-Nükûl, s.360.

93 Duhâ (93):5.

94 Mefâtühü'l-Ğayb, XXXI.194.

95 Örnek olarak bkz: Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr: Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, Kuveyt 1418/1998, IV.674.

Sûresi'nin 5. âyetidir. Allâh'a yemin olsun ki, bu âyette kastedilen şefaât iznidir. Nebi (s.) bu izni mümin olan herkes hakkında dilediğince kullanacaktır.⁹⁶

Cafer en-Sâdık (ö:148/765) ise, incelediğimiz âyette geçen; ...*Sen de hoşnut olacaksın...* ifadesi hakkında şöyle demiştir: "Benim dedemin (Nebi) (a.s.) hoşnutluğu, mümin olan hiçbir kimsenin cehenneme girmemesinde yatmaktadır."⁹⁷

Hz. Peygamber (s.)'e şefaât yetkisinin verileceğine şu âyette de işaret edilmektedir:

*"Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus nafile bir ibadet olmak üzere tebeccüd namazı kıl ki, Rabb'in seni, Makam-ı Mahmud'a (övülmüş makama) ulaştırsın."*⁹⁸

Kur'ân tefsirinde bir otorite olan Abdullâh b. Mesud ve diğer bazı sahâbilere göre bu âyetteki; "Makaam-ı Mahmûd: Övülmüş Makam" ibaresinden kastedilen şey; şefaât makamıdır.⁹⁹ Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir.¹⁰⁰

Hakkında yapılan tanımlara göre ayrıca o; Hamd sancağı altındaki en büyük şefaât makamıdır.¹⁰¹ Övülmüş makam ibaresi hadisler ışığında, aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Diğer taraftan bazı müfessirler, bu âyetin şefaati inkâr eden Mutezile ve diğer gruplara bir reddiye olduğunu ifâde etmişlerdir.¹⁰²

"Övülmüş Makam" ibaresi aşağıda hadisler ışığında, daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Burada son olarak, geniş bir anlam örgüsüne sahip olduğuna inandığımız ve bu özelliğinden dolayı daha sonra da kendisine atıfta bulunacağımız şu âyet-i kerimeyi de kısaca incelemek istiyoruz:

*"O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz."*¹⁰³

Öncelikli olarak şu hususu belirtmeliyiz ki yüce Allâh'ın, ilk peygamberden beri gönderdiği elçilerinin ve bu arada Hz. Peygamber (s.)'in sözünden hoşnut olacağı hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Dolayısıyla bu âyette sözkonusu

96 Mefâtihü'l-Ğayb, XXXI.194.

97 A.y.

98 İsrâ (17):79.

99 Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzi: Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, Beyrut 1407/1987, V.76.

100 Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî: el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz, Beyrut 1415/1995, II.644; Letâifü'l-İşârât, IV.35; Ebü'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed: en-Nesefi: Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, İstanbul 1984, II.325; el-Kâdî Nâsiruddîn Ebü Saîd Abdillâh b. Ömer el-Beydâvî: Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, Beyrut 1420/1999, I.579; Ebu's-Senâ Şihâbu'ddîn Mahmud b. Abdillâh el-Âlûsî: Rûhü'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî, Beyrut 1405/1985, XV.141; Rûhu'l-Beyân, V.192.

101 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Hak Dinî Kur'ân Dili, İstanbul 1979, IV. 3194.

102 Rûhu'l-Beyân, V.192.

103 Tâhâ (20):109.

edilen zevâtın arasında Hz. Peygamber (s.)'in de bulunduğunu söyleyebiliriz.

İncelemekte olduğumuz âyet-i kerime, kime şefaât izni verilirse onun şefaatinin fayda vereceğine dair önemli bir delildir. O halde yüce Allâh'ın dilemesine bağlı olarak, eğer bir kişinin yapacağı şefaât kabul edilecekse, o zaman Hz. Peygamber (s.)'in şefaatinin kabul edilmemesi imkânsız olur. Çünkü o yaratıkların en şerefliisidir.¹⁰⁴ Ayrıca incelediğimiz ibarelerde her ne kadar Peygamber (a.s.)'e ismen değinilmese bile, yukarıdaki bakış açısıyla hareket ettiğimizde böyle bir sonuca kolaylıkla ulaşabilmekteyiz.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmına hadislerde şefaât konusuyla devam edeceğiz.

II. Hadislerde Şefaât

Şefaât inancı, Kur'ân âyetlerinin yanısıra birçok hadis-i şerifte de çeşitli yönleriyle ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Hz. Peygamber (s.), gelişen olaylara ve kendisine yöneltilen sorulara paralel olarak bu konuyu farklı boyutlarıyla değerlendirmiştir. Şefaât inancıyla ilgili haberlerin ortak yönü; Onun ayrıcalıklı ve saygın bir yetki olarak, Allâh tarafından bütün peygamberlere ve diğer seçkin kullara verilmiş olmasıdır. Aynı haberlerde üzerinde durulan bir başka husus ise, kimlerin bu şefaât hakkından faydalanacaklarıdır. Ancak biz, bu kısımda öncelikli olarak şu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız; Acaba hadis-i şeriflere göre kimler şefaât etmek, bir başka deyişle şefaâtçi olmak yetkisine sahiptirler?

Bu soruya cevap teşkil edecek nitelikteki hadislerle göre kıyâmet gününde müminlere şefaât etmelerine izin verilenlerin tamamı, kul olmanın onurunu en üst düzeyde yaşayan şu gruplardan oluşmaktadır: Peygamberler, melekler, müminler, alimler ve şehitler. Bunların yanısıra âdabına, erkânına ve gayesine uygun olarak ifa edilen ibadetler ve yapılan hayırlı ameller de sahiplerine şefaât edeceklerdir. Şimdi sırasıyla bunları inceleyelim.

1. Peygamberlerin Şefaât Yetkisi :

Bu başlık altında peygamberlerin ve özellikle Hz. Muhammed (s.)'in şefaât yetkisi üzerinde duracağız. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere ümmetlerinden, sahip oldukları inançları uğrunda maddî ve manevî anlamda birtakım sıkıntılara katlanmalarını, hatta gerektiğinde onlardan Allâh yolunda canlarını vermelerini talep eden peygamberlerin şefaât yetkisiyle güçlü kılınmaları, risâlet müessesesinin tabiatına uygun olsa gerektir. Belki de bu şekilde peygamberler, ümmetlerinin kıyâmet gününde en çok ihtiyaç duyabilecekleri bir hediyeyi, dünyadaki özverilerinden dolayı onlara sunmayı arzu etmişlerdir. Şu hadis-i şerif, her peygamberin böyle bir yetkiyle donatıldığını bildirmektedir:

"Kıyâmet gününde insanlar grup grup olurlar, her ümmet kendi peygamberinin ardına düşer ve 'bize şefaât et' diyerek ondan dilekte bulunurlar..."¹⁰⁵

Şefaât konusunu 'peygamber-ümmet' çerçevesinde ele alan bu haber, aynı zamanda müminlerin bu konuda mutlak bir beklenti içerisinde olduğuna da işaret etmektedir. Aynı hususla ilgili başka hadislerde ise, peygamberlerin, ümmetlerini bazı işaretlerden, meselâ secde izlerinden tanıyacakları belirtilmektedir¹⁰⁶ ki, bu konuya daha önce değinmiştik. Öyleyse peygamberler sadece kendileriyle ibadet bağlamında tanışık oldukları yani ibadetlere duyarlı olan müminlere şefaât edeceklerdir. Bu doğrultuda secde izleri, şefaatin sağlayacağı haklardan yararlanabilecek müminlerin kimliğini belirlemede hayatî bir öneme sahiptir.

İnceleyeceğimiz şu hadis-i şerif, peygamberlerin kıyamet gününde yapacakları şefaati birtakım kıstaslara, diğer bir deyişle "olmazsa olmaz" bazı şartlara bağlamaktadır:

"Kıyâmet günü peygamberler Allâh'ın birliğine ve O'ndan başka ilah olmadığına samimiyetle inanan herkese şefaât edeceklerdir. Allâh onlara rahmetiyle muamele edecek ve kalbinde zerre kadar iman olan kimse cehennemde kalmayacaktır."¹⁰⁷

Burada söz konusu edilen şefaatin samimi müminlerle sınırlandırılması, ne-bilerin, bunun dışındaki, sözgelimi; bazı akrabaları hakkında yapacakları girişimlerinin fayda vermeyeceğini ortaya koymaktadır. Şefaatin gerçekleşmesi için gerekli olan bu şart, Hz. Peygamber (s.)'in şu sözlerine de yansımaktadır: "Benim şefaâtım, ümmetimden, Allâh'a şirk koştaksızın ölenler içindir."¹⁰⁸

Aynı hususun Ebû Hurayra tarafından rivâyet edilen şu habere de yansıdığını görmektediriz: O'nun Hz. Peygamber (s.)'e : "Ya Resulallâh! Kıyâmet gününde senin şefaatine en çok kim nâil olacaktır?" şeklinde yönelttiği soruya şu cevabı aldığını görmektediriz: "Ey Eba Hurayra! Hadis konusuna olan düşkünlüğünden dolayı senden önce bu soruyu kimsenin sormayacağını biliyordum. Kıyâmet günü şefaatime en çok nâil olacak kimse kalbinden halis bir niyetle 'La ilahe illallâh' diyendir."¹⁰⁹

Bu haber aynı zamanda sahabelerin de şefaât beklentisi içerisinde olduklarını gösteren bir delildir.

Diğer taraftan bazı müminlerin büyük günah işlemiş olmaları şu hadis-i şerife göre, onlar için yapılacak şefaate de engel değildir:

"Benim şefaâtım, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."¹¹⁰

105 Buhârî: Tefsir 17 (V.228).

106 Nesâî: Tatbik 81 (II.229).

107 Müsnedü Ahmed, III.12.

108 Tirmizî: Sıfatü'l-Kıyâme 13 (IV.624).

109 Buhârî: İlim 33 (I.33).

110 İbn Mâce: Zühd 37 (II.1441); Ebû Dâvud: Sünne 23 (V.106); Tirmizî: Kıyâme 11 (IV.625).

Hz. Peygamber (s.)'in şefaât inancıyla ilgili diğer görüşlerine değinmeden önce onun bu konuya bir bakıma temel bir yaklaşım niteliğindeki şu sözlerini aktarmayı uygun bulmaktayız:

"Ne mutlu o kula ki, kendisine haksızlık yaptığı bir kardeşiyle kıyâmet gününden önce daha bu dünyada iken helalleşir. Çünkü orada ne dinar ne de dirhem vardır. Haksızlık yapanın sevabı varsa, yapılan haksızlık kadarı alınıp haklıya verilir. Eğer sevabı yoksa, hak sahibinin günahlarından alınarak haksıza yüklenir."¹¹¹

Peygamberlerin şefaât yetkilerinin sınırlandığı buna paralel olarak müminlerin de uyarıldığı bu ibarelerde, kul hakkının ancak dünyada iken halledilmesi gerektiği, dolayısıyla bu konuda vaki olabilecek bir yanlışlığın / günahın, şefaât olayına konu edilemeyeceği belirtilmektedir. Yüce Allâh'ın, kulları arasında adaletli davranmasıyla doğrudan ilgili olan bu noktanın dışında, müminlerin başka hatalarının affedilmesi ve şefaât inancının da bu konuda tayin edici bir rol oynaması Muhammed (a.s.)'in içtenlikle arzuladığı bir şeydir. Hatta şu hadis-i şerife göre onun bu arzusunun nebevî bir temennin de ötesinde ezelde kararlaştırılmış bir gerçeklik olduğunu anlamaktayız:

"Her Peygamberin, Allâh'a yaptığı bir duâsı vardır. Ben, bu duâmı kıyâmet gününde ümmetime şefaât etmek için saklıyorum."¹¹²

Bu hadis-i şerifin bir başka varyantında ise şöyle denilmektedir: "Her peygambere bir hak verilmiştir. Hepsî de acele ederek bu haklarını dünyada kullanmışlardır. Halbuki ben bu hakkımı ümmetime şefaât için ahirette kullanacağım..."¹¹³ Bu her iki hadis-i şerifte, bir nebinin kendi lehine gerçekleştirebilecek olan ilâhî bir vaadi, ahirette sıkıntılı bir süreç geçirebileceğini düşündüğü ümmeti için tercih ettiğini, dolayısıyla bazı günahkâr müminlerin uhrevî endişelerini daha bu dünyada iken umuda dönüştürdüğünü görmekteyiz.

İnceleyeceğimiz şu hadis-i şerife göre, Hz. Peygamber (s.)'in şefaât yetkisi, onun risalet hayatı boyunca geliştirdiği ümmet bilincini özellikle ahiretteki hesap verme arenasında canlı tutmaktadır:

"Ümmetimin yarısının cennete girmesi" ile "şefaâten" birisini seçmem konusunda bana tercih hakkı verildi. Ben şefaât hakkını tercih ettim; çünkü o daha kapsamlıdır..."¹¹⁴

Bu satırlarda söz konusu edilen nebevî sahiplenmenin, "peygamber-ümmet" ilişkisi çerçevesinde şu iki hususu ön planda tuttuğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisi, müminlerin dünyadaki salih amellerinin yanısıra işledikleri birtakım hatalardan kıyâmet gününde Hz. Peygamber (s.)'in vesilesiyle kurtulmalarıdır. İkinci-

111 Tirmizî: Sıfatü'l-kıyâme 2(IV.613).

112 Buhârî: Tevhid 31(VIII.192); Müslim: İman 86 (I.189).

113 Müsnedü Ahmed, III.20.

114 İbn Mâce: Zühd 37(II.1441); Tirmizî: Sıfatü'l-kıyâme 13(IV.627).

cisi ise; ümmetin çokluğu ile övüneceğini belirten Hz. Peygamber (s.)'in,¹¹⁵ yapacağı şefa'at vesilesiyle onları bir arada görerek bu temennisini gerçekleştirmesidir.

Bütün bu anlattıklarımızın sonunda Hz. Peygamber (s.)'in, hayatı boyunca bir tutku haline getirdiği şefa'at beklentisini müminlere uhrevî bir vaad olarak sunduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca şu hadis-i şerif onun bu sahada diğer peygamberlerden çok daha fazla söz hakkına sahip olduğunu ve önceliği bulunduğunu bildirmektedir:

"Ben, kıyâmet gününde peygamberlerin önderi ve onlar arasında şefa'at edecek olanların ilkiyim."¹¹⁶ Anlam bakımından bu hadis-i şerife kısmen benzeyen ancak vermek istediği mesaj açısından ondan çok daha farklı olan bir başka hadiste ise şöyle denilmektedir:

"Ben, daha önce gönderilen peygamberlere verilmeyen ve sadece bana verilen beş şey ile onlara karşı üstün kıldım... Bu beş şeyden birisi de; bana verilen şefa'at yetkisidir."¹¹⁷ Daha önce incelediğimiz hadislerde bütün peygamberlerin şefa'at yetkilerinin bulunduğu ifade edilmekteydi. O halde, şefa'at iznini/hakkını sadece Hz. Muhammed (s.) ile sınırlayan bu hadis ne anlama gelmektedir? Kanaatimizce bu hadis Hz. Muhammed (s.)'in risaletinin evrensel oluşuna paralel olarak ona, diğer peygamberlerden farklı bir şefa'at yetkisinin verildiğini ihsas etmektedir. İncelediğimiz bu ve bir önceki hadis-i şerifin, şefa'atin kıyâmet gününde gerçekleşme biçimini konu edinen şu haberle adeta tefsir edildiklerine şahit olmaktadır:

"Müminler kıyâmet gününde bir araya gelirler ve: 'Rabbimizin katında bizim için şefa'atçı olacak birisini bulalım' derler. Daha sonra Adem'e gelerek: 'Sen, insanların babasisin, Allâh seni yarattı, sana her şeyin ismini öğretti ve melekleri sana secde ettirdi. Bizim için O'nun katında da şefa'atçı ol da bizi, içinde bulunduğumuz bu sıkıntılı durumdan kurtarsın' derler. Adem, daha önce cennette işlediği günahı hatırlar ve utanır. Daha sonra müminlere şöyle der: Ben, bunu yapamayacağım, siz, bu iş için Nûh'a gidin; çünkü o, Allâh'ın, yeryüzünde gönderdiği ilk elçisidir.' Müminler, aldıkları bu cevaptan sonra, sırasıyla Nûh (a.s.), İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya gelerek aynı taleplerini tekrar ederler. Ancak onlardan her birisi bir olayı gerekçe göstererek müminleri bir sonraki nebiye gönderirler. En son İsa, onlara şöyle der: 'Siz, Muhammed'e gidin, onun geçmiş ve gelecek günahları affedilmiştir. Daha sonra insanlar bana gelirler. Ben, izin almak için Rab-bime giderim. Bana izin verilir. Rabb'imi görür görmez secdeye kapanırım. O, beni dilediği kadar secdede bırakır. Sonra bana: 'Başını secdeden kaldır, dileyeceğine dile, dilediğin sana verilecektir. Konuş, sözün dinlenecektir, şefa'atçı ol, şefa'atin kabul edilecektir' denilir. Bunun üzerine başımı kaldırır Rabb'ime bana

115 Bu konuda varid olan hadis-i şerifler için bkz: Müsnedü Ahmed, III.158, IV.549; İbn Mâce: Nikâh 8 (I.599); Ebû Dâvud: Nikâh 4 (II.542); Nesâî: Nikâh 11(VI.66).

116 Tirmizî: Menâkıb 1(V.586).

117 Buhârî: Teyemmüm 1(I.16); Salat 56(I.113); Müslim Mesâcid 3(I. 370); Nesâî: Gusl 26(I.210).

öğrettiği şekilde hamd ederim, sonra şefaathçi olurum. Bana belli bir sınır tayin edilir, ben onların cennete girmelerini sağlarım. Sonra tekrar Rabb'ime dönerim, O'nu görür görmez aynı şeyleri yaparım. Sonra şefaathçi olurum. Sonra üçüncü ve dördüncü defa aynı şeyleri yaparım ve derim ki; 'Ey Rabb'im! Cehennemde ebedi olarak kalacaklarını bildirdiklerinin dışında orada kimse kalmadı.'¹¹⁸

Bu haber Hz. Peygamber (s.)'in, bütün ümmetlere şamil ve böyle olduğu için de diğer peygamberlerden farklı bir şefaath yetkisine sahip olduğunu bildirmektedir. Abdullâh b. Abbas (ö. 68/687) da yukarıdaki hadis-i şerifte anlatılanlara değinmekte ve konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: "Kıyâmet gününde grup grup olan insanlar, şefaathçi olmaları talebiyle kendi peygamberlerinin ardına düşerler. Daha sonra onların bu istekleri Hz. Muhammed (s.)'e erişir. Bu şefaath olayı yüce Allâh'ın, onu, Makam-ı Mahmud'a (Övülen Makam'a) gönderdiği gün gerçekleşir."¹¹⁹

Makam-ı Mahmud ibaresinden, Muhammed (a.s.)'in kıyâmet günü yapacağı şefaatin kast edildiği, Müslümanlar arasında ittifakla kabul edilmiştir.¹²⁰ Buna, şefaath-i uzma yani büyük şefaath da denilmektedir ki, bütün yaratıklar için geçerli olan şefaathir. Muhammed (a.s.)'in dışındaki hiçbir peygamber böyle bir yetkiye sahip değildir. Bu yetki sayesinde o, Arasat meydanında uzun ve sıkıntılı bir bekleyiş sürdüren insanların hakkında vaki olacak ilâhî hükmü çabuklaştırarak onların kurtuluşlarını sağlayacaktır.¹²¹

Övgüye layık bir makamda gerçekleşecek olan bu şefaatin sürekli olarak müminlerin gündeminde olmasını ihsas eden şu hadis, aynı zamanda onlara, her zaman hissedecekleri bir ümit de bahşetmektedir:

"Kim, ezanı işittiği vakit; 'Ey şu eksiksiz davetin ve kılınacak namazın rabbi olan Allâh'ım! Muhammed'e vesileyi ve fazileti ver. Onu, kendisine vaadettiğin övülmüş makama ulaştır' diye duâ ederse kıyâmet gününde o kimseye şefaathim vacip olur."¹²²

Bu kısımda incelediğimiz son iki hadis-i şerif ile ilgili olarak tespit ettiğimiz şu hususları burada kaydetmek istiyoruz:

1. Hz. Peygamber (s.), kendisinden yardım isteyen müminlere ancak Allâh'a duâ edip O'nun iznini aldıktan sonra olumlu cevap verebilmiştir. Kıyâmet gününde gerçekleşecek olan bu olay, daha önce incelediğimiz ... *Rahmân'ın izin verdiği*...¹²³ şeklindeki âyetinin ihsas ettiği anlam ile tam olarak örtüşmektedir. Dolayısıyla o, şefaath konusunda kendisine izin verilenlerden birisidir.

118 Buhârî:Tefsir 2(V.147), 17(V.225); Müslim: İman 84(IV. 181); İbn Mâce: Zühd 37(II.1442).

119 Buhârî: Tefsir 17(V.228).

120 Mefâtihü'l-Ğayb, XXI.387.

121 Keşşâfu Istulahâtı'l-Fünûn, IV.133.

122 Buhârî:Ezân 8(I.152); İbn Mâce: Ezân 4(I.239); Ebû Dâvud: Salat 38(I.362); Nesâî: Ezân 38(II.27).

123 Tâhâ (20):109.

2. Hz. Peygamber (s.)'in, her ezân okunuşundan sonra müminlere yapmala-rını tavsiye ettiği duâ da, asıl itibariyle ona verilecek olan şefa'at izninin bir nasip meselesi olduğunu, dolayısıyla onun, Hz. Peygamber (s.) açısından bile her hâ-lükârda garanti edilmiş bir hak olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü Nebi (s.), kendisine yapılan rabbânî vaadin ve onun uzantısı durumundaki şefa'at izninin gerçekleşmesi için ümmetinden yüce Allâh'a yalvarmalarını istemektedir. Böyle-ce o, afvın ve afvetmenin sadece Allâh (c.)'a ait bir hak olduğunu bu sözleriyle bir kez daha teyit etmiştir. Dile getirdiğimiz bu gerçeklerin de ötesinde belki de o, peygamberlerini ilâhlaştıran birtakım insanlara işâret ederek, Müslümanları aynı hataya düşmemeleri için uyarmak istemiştir. Çünkü bu konuda ortaya atı-lan iddiaların aksine, hiçbir peygamber günah affetmeye ya da insanları günah-larından kurtarmak için kendisini fedâ etmeğe yetkili değildir.

3. Kıyâmet gününde Hz. Peygamber (s.)'e verileceği vaadedilen şefa'at yetki-sinin şartları ve gerçekleşme şekli ne olursa olsun, bütün bu haberler ona bu ko-nuda bir iznin verileceğini ortaya koymaktadır.

Buraya kadar anlattıklarımızla Hz. Peygamber (s.)'in şefa'at yetkisine işaret eden hadislerden bazılarını kısaca incelemiş bulunuyoruz. Bundan sonra sırasıyla diğer saygın varlıkların şefa'at yetkilerini ve birtakım makbul amellerin bu kö-nudaki fonksiyonlarını kısaca inceleyeceğiz.

2. Meleklerin Şefa'at Yetkisi:

Nurânî varlıklar olarak bilinen meleklerin görevlerinden birisi de; müminler için şefa'atçi olmalarıdır. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle denilmektedir:

"Kıyâmet günü peygamberler, melekler ve müminler şefa'atçi olacaklardır. Daha sonra cebbar olan Allâh, benim şefa'atim kaldı diyerek cehennem ateşin-den bir avuç alacak ve onunla, yanan kavimleri Cehennemden çıkaracaktır..."¹²⁴

Meleklerin yeryüzündekiler için yüce Allâh'tan af dilediklerini bildiren âye-te¹²⁵ daha önce işaret etmiştik. Ancak biz, meleklerin, bu türden bir şefa'atin ya-nısıra onların, kıyâmet gününde müminler için bir başka yönden de şefa'atçi ola-caklarına inanmaktayız. Bu da asıl olarak onlara tevdi edilen ilâhî görevin ahiret-te gerçekleşecek olan bir uzantısıdır. Şöyle ki, Kur'ân-ı Kerim'de, meleklerin ba-zılarının, insanların üzerinde bir koruyucu ve onların iyi ya da kötü amellerini kaydeden varlıklar oldukları bildirilmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla bu kerim varlıkların kıyâmet gününde yapacakları şefa'atin bir anlamda, dünyada gözlemledikleri in-sanların amellerinden hareket ederek yine onlar hakkında yapacakları şahitlik-lerden ibaret olacağını söyleyebiliriz. Zaman ve mekan mefhumları bakımından harika bir konumda olan bu varlıkların, insanların fiillerini kaydetmenin yanı-sı-

124 Buhârî: Tevhid 24(VIII.182).

125 Şûrâ (42):5.

126 İnfitâr (82):10-12.

ra şefaât/şâhitlik etmek olgusuyla da teşhiz edilmeleri, insanları salih ameller işlemeye teşvik eden önemli bir unsur olagelmıştır. Gerçekten bütün amellerinin bu şekilde kaydedildiğini bilen insanlar da, işleyebilecekleri hatalarından vazgeçerek daha düzgün bir yaşantıyı tercih edeceklerdir. Kısaca, meleklerin, kıyâmet gününde müminler için yapacakları şefaatin önemi kadar bunun daha dünyada iken, kulların fiillerine yön veren “teşvik” ya da “caydırıcılık” gibi etkileri de, o kadar önemlidir.

3- Müminlerin Şefaât Yetkisi:

Bir önceki başlık altında incelediğimiz hadis-i şerife göre kıyâmet günü meleklerin yanısıra müminlerin de şefaâtçi olacakları belirtilmekteydi. Bu hususla ilgili bir başka haberde ise Hz. Peygamber (s.) şu müjdeyi vermektedir:

“Ümmetimden bir kişinin şefaati ile Temim oğullarından daha fazla insan cennete girecektir.” Denildi ki; ‘Ey Allâh Resûlü! O kimse senin dışında birisi midir?’ O da: ‘Evet, benim dışımda bir kimsedir’ dedi.”¹²⁷

Ümit telkin eden bu haber, asıl itibariyle müminlerin şefaât bekleyen konumunda değil, belki şefaate sebep olabilecek vasıflarla donanmaları gerektiğini vurgulamaktır. Bir müminin, zikrettiğimiz bu hadis-i şerifte işaret edilen hedefi gerçekleştirebilmesi için takip etmesi gereken metot bilinmektedir. Kur’ân’da övülen ve yine Kur’ân’ın deyişiyle Hz. Peygamber (s.) tarafından pratik olarak yaşanan hayat kesintileri¹²⁸ bu metodu açık olarak ortaya koymaktadır. İşte bu doğrultuda yaşayan ve İslâm toplumunda “model” olarak bilinen Müslümanların hakkındaki olumlu yaygın kanaatler, diğer bir deyişle şâhitlikler gerçekten çok önemlidir. Bu kanaatlerin, kıyâmet gününde muhatabına şefaât noktasında diğer müminlere göre farklı bir konum kazandıracağı ümit edile gelmiştir. Bizim kanaatimiz de bu yöndedir.

4. Âlimlerin Şefaât Yetkisi:

Burada öncelikli olarak alimleri konu edinen iki âyet-i kerimeye değinmek istiyoruz. Kur’ân-ı Kerim’de alimlerin üstünlüğünü konu edinen bir âyette şöyle denilmektedir:

“...Allâh’a karşı ancak; kulları içinden âilm olanlar derin saygı duyarlar...”¹²⁹

Âlimler için büyük bir övgüden bahseden bu âyet daha bu dünyada iken onların ilâhî rızaya nâil olduklarının da bir göstergesidir. Bu gerçekten hareket edersek, alimlerin kıyâmet gününde övülen, razı olunan kulların arasına girmelerini engelleyecek bir şeyin olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla biz, alimlerin daha önce de incelediğimiz şu âyette bahsedilen seçkin kulların arasında bulunacaklarına inanmaktayız:

127 İbn Mâce: Zühd 37 (II.1444).

128 Ahzâb (33):21.

129 Fâtır (35):28.

*"O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz."*¹³⁰

Yüce Allâh'ın dilemesine bağlı olarak cennete sadece alimler değil, diğer müminler de girecektir. Ancak daha dünyada iken ilâhî övgüye mazhar olan alimlerin, kıyâmet gününde diğer müminlerden farklı bir konumda olmaları gerekir. Kanaatimizce bu farklılık, yukarıdaki âyetle işaret edilen ve "sözlerinden hoşnut olunan" kullara verileceği belirtilen şefaati yetkisidir. Alimlerin de bahsettiğimiz bu insanlara dahil edilmeleri uzak bir ihtimal değildir. Kaldı ki onlar ifa ettikleri vazife ve sahip oldukları kimlikleriyle bu âyetle tasvir edilen kullara peygamberlerden sonra en çok benzeyen gruplardır. Onlara verilecek olan şefaati yetkisi şu hadis-i şerifte de teyit edilmektedir.

"Kıyâmet günü şu üç grup insan şefaatiçi olacaktır: Peygamberler, alimler ve şehitler."¹³¹

Âlimlere verilen bu yetkinin, alim olmayan müminler açısından bir muharrik unsur olacağı kanaatindeyiz. Her sahada bilgi edinmek ve bilgi aktarmak yoluyla hayatın bütün yönlerine nüfuz eden âlimlerin/bilgili insanların toplumda ifa ettikleri görevlerin boyutlarını düşünürsek böyle bir yetkinin onlara verilmesinin sebebini ve bunun diğer müminler üzerinde bırakacağı muhtemel olumlu etkilerin neler olabileceğini daha iyi anlayabiliriz.

5. Şehitlerin Şefaati Yetkisi:

Şehitler için bazı âyet-i kerimelerde ve hadis-i şeriflerde dile getirilen övgüler bu makamı müminler nezdinde yeterince gıpta edilecek bir konuma yükseltmiştir. Bütün bunların yanı sıra yukarıdaki hadis-i şerifte de onlara bahşedileceği belirtilen şefaati yetkisi bize göre başka çağrışımlar yapmaktadır. Gerçekten de, imanındaki samimiyeti, Allâh yolunda canını vererek ispat eden bir müminin artık bu çerçevede göstereceği başka bir özveri ve ulaşacağı makam kalmamıştır. Şehit, ifa ettiği misyon ve nâil olduğu mükafat açısından diğer müminler için bir modeldir. Sadece razı olunan kullara bahşedilen şefaati yetkisinin şehitlere de bahşedilmiş olması onların iman ve amellerinin makbul olduğunun kesin bir göstergesidir. Dolayısıyla diğer müminler de, kendi imanlarının ve amellerinin samimiyet derecesini, şehitlerin gösterdiği özveriyi bakarak anlayabilirler.

İnceleyeceğimiz şu hadis-i şerifte ise, şehitlerin gösterdikleri samimiyet, onların akrabalarından bazıları için şefaatiçi olmalarına izin verilmekle, diğer bir deyişle manevi bir hediye ve taltife nâil olmakla karşılık bulmuştur:

"Şehit ailesinden yetmiş kişiye şefaatiçi olacaktır."¹³²

Bize göre bu hadis-i şerif ile, biri dar, diğeri ise geniş çerçevede olmak üzere şu iki hedef güdülmüştür:

130 Tâhâ (20):109.

131 İbn Mâce: Zühd 37 (II.1443).

132 Ebû Dâvud: Cihad 26 (III. 34).

1. Şehit yakınlarının üzüntüleri giderilmiştir. Bu noktada onlara, akrabaları olan şehit eliyle manevi bir hediye olarak şefaate nâil olma imkanı sunulmuştur. Bu da kıyâmet gününde sıkıntı içerisindeki müminlerin belki de en çok ihtiyaç duyacakları bir hediye olsa gerektir.

2. Tevhid dinînin ikamesi uğrunda can vermek bazen gerekli olabilmektedir. Müminlerin dikkatlerini bu noktaya çeken ve onları teşvik eden şefaate yetkisi, aynı zamanda şehitlere cennette akrabalarıyla bir araya gelmek garantisi de vermektedir. Hepsinden de önemlisi; şehitlere bahsedilen şefaate yetkisi, müminlerin iman ve amel bakımından samimiyetin en üst derecesine ulaşmalarında muharrik bir unsurdur. Zaten dinin özü de Allâh için, Resûlü için samimi olmaktır.¹³³

6. Bazı Makbul Amellerin ve İbadetlerin Şefaate Edilmeye Katkısı:

İnsanın bu dünyada icra ettiği bütün amellerinin ilâhî bir kayda geçirildiğine daha önce işaret etmiştik. Bu çerçevede onun işlediği zerre miktarındaki hayır ya da şerrin kıyâmet gününde kendisini bulacağı,¹³⁴ hatta işlediği kötülükler hakkında bazı organlarının, kendisi aleyhine şâhitlik yapacağı da yine Kur'ân'da belirtilmektedir. İşaret ettiğimiz bu son husus bir âyet-i kerimeye şöyle anlatılmaktadır:

*"Onlar derilerine, "Niçin aleyhimize şâhitlik ettiniz?" derler. Derileri, "Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu...(dediler)..."*¹³⁵

Bu âyet-i kerime, insanın işlediği kötü amelleri hakkında yine kendi derisinin aleyhte şâhitlik yapacağına dair kesin bir delildir. Kanaatimizce burada insana verilmek istenen en önemli mesaj; onun mutlak bir gözetim altında bulunduğu, dolayısıyla dünyada yapıp ettikleri şeyler hakkında dikkatli olması gerektiğidir. Kısaca burada insanın kötü amellerden kaçınması hususunda bir caydırıcılık söz konusudur.

Diğer taraftan bu gerçekliğe paralel olarak insanın yaptığı salih amellerinin de kendi lehinde şâhitlik yapması yüce Allâh'ın adaletinin bir gereğidir. İşte bundan dolayı birçok hadis-i şerifte insanın dikkati, onun salih amellerine ve bunların kıyâmet günündeki işlevlerine çevrilmektedir. Meselâ; Kur'ân tîlâvetini konu edinen şu nebevî ifadeler bu kabildendir:

"Kur'ân okuyun, çünkü o, kıyâmet günü okuyucusuna şefaate eder. Özellikle Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun, çünkü bu iki sûre kıyâmet günü iki bulut ve iki gölgelik olarak gelerek okuyucularına şefaate edeceklerdir..."¹³⁶

"Kur'ân'dan bir sûre ya da üç âyet okuyana bunlar şefaate edecektir. Öyleki o kişinin günahları bağışlanır."¹³⁷

133 Bu konudaki hadisin kaynağı için bk. Buhârî: İmân 42 (I, 20); Müslim: İmân 23 (I, 74).

134 Zilzâl (99):7,8.

135 Fussilet (41):21.

136 Müslim: Salâtü'l-müsâfirîn 42 (I, 553).

137 Müsnedü Ahmed, II, 299, 321; İbn Mâce: Edeb 52 (II, 1244).

Kur'ân, kıyâmet günü okuyucusuna şefaât edecektir. Onun cennete girmesine vesile olacak ve hakkında şâhitlik yapacaktır.¹³⁸

Bu hadislerin müminleri Kur'ân okumaya teşvik ettiği açıktır. Doğru okuma ameliyesi ise hem Kur'ân'ın müminlerden istediği bir eylem¹³⁹ hem de vahyin doğru anlaşılıp usulüne uygun olarak yaşanabilmesi için bir zorunluluktur. Kur'ân'ın emrine paralel olarak, bazı sûreleri okumanın faziletine dair irâd edilen pekçok hadis-i şerif insanların dikkatini bu Asıl Kaynağa yöneltmektedir. Bu emir ve öğütler ise Kur'ân'ı sürekli olarak müminlerin gündeminde tutmakta ve onun başka olgular tarafından gölgelenmesini engellemektedir.

İşte okunmayı, anlaşılmayı ve yaşanmayı bekleyen bu ilâhî Kitab'a gösterilecek ilgi, özellikle onun mesajı karşısında duyarsız kalan topluluklarda daha çok önem arz etmektedir. Kanaatimizce okuma ameliyesi, Kur'ân ile tesis edilecek sağlıklı bir birlikteliğin hem ilk adımı hem de bu birlikteliğin devamı için önemli bir şarttır. Dolayısıyla Vahiy karşısında böyle önemli bir görevi ifa edenlere bir mükafaat olmak üzere, Kur'ân'ın kıyâmet gününde şefaâtçi olacağını bildiren hadisleri bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Bunların dışındaki bazı hadis-i şeriflere göre; kılınan namazların,¹⁴⁰ tutulan oruçların¹⁴¹ ve hatta dünyada iken bir insanın bir başka insana verdiği bir bardak suyun¹⁴² bile kıyâmet gününde, şefaâtçi olacağı, dolayısıyla yapılan bütün bu amellerin, sahiplerine fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.

İncelediğimiz bu hadis-i şerifler de tıpkı yukarıdakiler gibi ihtiva ettikleri konuların değerini artırmakta ve insanları onlara teşvik etmektedirler. Öyleyse bu dünyada yaptığı ibadetlerin ve hatta küçük bir iyiliğin bile kıyâmet gününde kendisine şefaâtçi olacağını/fayda sağlayacağını bilen bir insan, bu konularda çok daha duyarlı davranacak ve belki de bu şekilde günahlarının bir kısmından kurtulabilecektir; çünkü Kur'ân'a göre, yapılan iyilikler işlenen günahları ortadan kaldırır.¹⁴³ Zaten şefaât de bir bakıma, işlenen günahlardan kurtulmaya bir başka açıdan çıkış yolu aramaktan ibarettir.

Sonuç

Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul edilen şefaât inancı, gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadis-i şeriflerde yer alan ve üzerinde önemle duru-

138 Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahman b. el-Fadl b. Behrâm ed-Dârimî: es-Sünen (Sünenü'l-Dârimî), İstanbul 1401/1981: Fedâilü'l-Kur'ân 1 (s.828).

139 Müzzemmil (73):4.

140 Müsnedü Ahmed, I, 277; İbn Mâce: Cenâiz 19 (I.477).

141 Müsnedü Ahmed, II, 174.

142 İbn Mâce: Edeb 8 (II, 1215).

143 Hüd (11):114.

lan bir gerçektir. Biz bu gerçeğe aykırı olarak ortaya atılan fikirlerin, özellikle cahiliye dönemi müşriklerinin sahip oldukları şefaât inancına Kur'ân tarafından yapılan itiraz ve tenkitlerin iyi ayırt edilememesinden kaynaklandığı düşüncesindeyiz. Şöyle ki; Kur'ân-ı Kerim, kendi mesajını insanlara sunarken onların önceden beri sahip oldukları yanlış inançlara da birtakım tarihsel göndermeler yapmıştır. Bu metotla o, muhatapların manevi dünyalarının çeşitli yanlışlıklardan arınmasını, dolayısıyla sunduğu mesajın onların anlama ufkunda uygun bir zemin bulmasını hedeflemiştir. Bu çerçevede Kur'ân'ın üzerinde durduğu konulardan birisi de; Mekke'li müşriklerin sahip oldukları şefaât inancıydı. Onların ısrarla devam ettirdikleri bu yanlış inanç hem kendileri hem de etkiledikleri diğer insanların hidâyeti açısından büyük bir engel teşkil etmekteydi. İşte bundan dolayı Mekki sûrelerde bu konunun yoğun olarak gündemde tutulduğunu ve müşriklerin, bu inançları sebebiyle tenkit hatta tehdit edildiklerini gözlemledik. Öyleyse putlardan şefaât beklemenin boş bir kuruntu ve aldanmaktan ibaret olduğunu bildiren âyetlere, müşrikler tarafından çok sert tepki gösterilmesinin sebeplerini bu noktada aramak gerekir.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin yanlış şefaât inançlarının kurtuluş çaresi olamayacağını bildirmekle kalmamış, aynı zamanda gerçek bir şefaât inancının unsurlarını da ortaya koyarak sınırlarını belirlemiştir. Dolayısıyla şefaât inancıyla ilgili Kur'ân'daki mevcut âyetlerin hepsinin konusu ve hedefler aynı değildir. Dolayısıyla yukarıda da ifade ettiğimiz üzere şefaât inancını konu edinen ancak yönelişleri farklı olan âyetlerin arasını iyi ayırt etmek gerekir. Böyle yapıldığı taktirde görülecektir ki, bu inanç Allâh'ın izin vermesine bağlı olarak Kur'ân'da çok açık olarak tasvip edilen ve insanlara ümit bahşeden bir gerçek olarak sunulmaktadır.

Başta melekler ve peygamberler olmak üzere kendilerine şefaâtçi olmak yetkisi verilen bazı saygın varlıklar bu inanç sayesinde güçlü kılınmışlardır. "Kendilerine izin verilenler" şeklindeki bir tanımlamayla işaret edilen bu zevatın kimlere şefaât edecekleri de yine Kur'ân'ın üzerinde durduğu önemli bir konudur. Bu çerçevede inkârcıların, peygamber yakını bile olsalar şefaate nâil olamayacakları belirtilmektedir. Bu konudaki âyetleri bir başka yönden değerlendirdiğimizde müminlerin şefaate nâil olabileceklerini kolaylıkla söyleyebiliriz.

Çalışmamız esnasında, şefaât inancının hadis-i şeriflerde daha ayrıntılı olarak ele alındığını gözlemledik. Buna göre melekler, peygamberler, müminler, alimler, şehitler, kılınan namazlar, tutulan oruçlar ve yapılan bütün hayırlar şefaâtçi olacaklardır. Ayrıca şefaât inancı ile ilgili hadislerde gözetilen hedeflerden birisi de; tıpkı âyetlerde olduğu üzere şefaâtçi olacak saygın varlıkların ya da makbul amellerin değerinin yükselterek mü'minlerin ilgisini bunlara yöneltmektir. Bunların başında da Peygamber (a.s.)'in sünneti gelmektedir. Ayrıca şefaât inancı

sayesinde insanın ümitsizliğe düşmesi engellendiği gibi onun, ilk insan tarafından işlenen hata sebebiyle daha doğuştan günahla mâlûl olduğu yönündeki temelsiz târîhî iddia da bertaraf edilmiştir.

Abstract

[M. Fatih Kesler, "The Concept of Shafa'a (intercession) in the Qur'an and Hadith", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 13, pp. 119-153]

Throughout history the concept of intercession has existed in spiritual worlds of the human beings in various forms. This concept had an important role in spiritual life of Arab polytheists (mushrik) who believed that idols would intercede on behalf of them. The Qur'an aims to correct defective beliefs of the people while presenting its own message. Therefore, some Makki verses in which the polytheists are condemned for their expectation of intercession from idols should be interpreted within this framework. Furthermore, the Qur'an which is described as muhaimin (supervisor) on previous revelations replaces erroneous beliefs with correct ones. The Qur'anic verses which communicate the idea of intercession, designated by the Divine Will, should be considered in this context.

Islamic interpretation of intercession as explained by the Qur'an and hadiths is not only concerned with salvation from personal sins. It also implies that there is no concept of original sin which was committed by the prophet Adam and inherited by all the mankind. On the other hand, distinguished people like the prophets and others who are given the authority of intercession are supported by the Divine Power. This paper deals with the concept of intercession from this point of view.

Keywords: Qur'an, Hadith, Shafa'a (intercession), Tawba (repentance), Hope.